

БОРОТЬБА БІЛЬШОВИКІВ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА ПАРТІЮ В ПЕРІОД ПІДГОТОВКИ ПРАЗЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ РСДРП

П. Я. Скотаренко

З кінця 1910 р. Росія вступила у смугу нового революційного піднесення. Під впливом наростаючого робітничого руху склалися більш сприятливі умови для відбудови Російської соціал-демократичної робітничої партії.

Говорячи про необхідність відбудови революційної робітничої партії, В. І. Ленін у відкритому листі до всіх соціал-демократів партійців окремо звертався до більшовиків: «...Ми закликаємо групи більшовиків у Росії негайно почати згуртовуватись навколо *«Рабочей Газеты»* і приступити до підготовки тих нарад і конференцій, які необхідні для відбудови партії...»¹.

Велику роль у відбудові і зміцненні революційної марксистської партії, у боротьбі проти її ворогів—ліквідаторів, одзовістів, троцькістів, примиренців та інших опортуністів відіграли місцеві партійні організації Росії. Під безпосереднім керівництвом В. І. Леніна вони подолали партійну кризу, скликали Празьку партійну конференцію і виключили ліквідаторів із партії.

Активну участь у будівництві партії нового типу брали і більшовики одного з найбільш революційних загонів партії—Катеринославської організації РСДРП. На початку нового революційного піднесення партійна організація Катеринослава складалася із двох, слабо між собою зв'язаних, партійних груп—заводської і міської. Зв'язок між осередками та гуртками в них теж не був налагоджений².

Як повідомляла *«Рабочая Газета»*, партійне життя в Катеринославі не відзначалося великим розмахом. Доводилося збиратися по 7—8 чоловік, та все ж організація існувала³. Був і загальноміський комітет, до складу якого входили переважно робітники—представники більшовицьких організацій заводів і міста⁴. Більш життєвою виявилася соціал-демократична група заводського району, що складалася майже з одних робітників-більшовиків. В. І. Ленін відмічав, що «організація на заводах була *весь* час 1908—1910/1911 років»⁵. Вона мала робітничі гуртки на заводах і фабриках, регулярно випускала листки і прокламації, вела підготовку до випуску місцевої соціал-демократичної газети⁶.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 16, стор. 302—303.

² *«Социал-Демократ»*, № 25, 8 (21) грудня 1911 р.

³ *«Рабочая Газета»*, № 1, листопад 1910 р.

⁴ Там же.

⁵ *«Пролетарская революция»*, 1941, № 1, стор. 152.

⁶ *«Рабочая Газета»*, № 3, 1911 р.

Складнішим було положення в міській соціал-демократичній групі, де разом з більшовиками працювали меншовики-партійці. В ній також перебували ліквідатори, бундівці, «впередівці», троцькісти та примиренці¹. В період підготовки з'їзду ремісників (на початку 1911 року) міська група розкололася. Ліквідатори почали самостійно вести агітацію за участь у цьому з'їзді. Виступаючи від імені всієї міської групи на зборах ремісників Катеринослава, вони обманним шляхом послали на з'їзд ремісників свого представника². А після його повернення ліквідаторська група оформилася в «ініціативну групу с.-д. діячів відкритого робітничого руху», а її представники, виступаючи на зборах, скликаних для обговорення роботи з'їзду, почали заперечувати необхідність нелегальної партії³. Так, один із катеринославських ліквідаторів Дементьев⁴ у листі до співробітника ліквідаторського журналу «Наша Заря», який виходив легально у Петербурзі, повідомляв, що він також «виступив з доповіддю, в якій застосовував принципи так званого «ліквідаторства» по відношенню до провінції»⁵. Зміст його доповіді полягав у тому, що «існування партійної організації такого типу не має під собою ніяких підстав. І в цьому відношенні, — самовпевнено продовжував Дементьев, — провінція взагалі, а Катеринослав зокрема дають цьому... приклади»⁶. Цей лже-революціонер продовжував по інерції твердити, що «рух робітничих мас зупинено і все завдання полягає в тому, як їх зрушити з мертвої точки»⁷.

Відкидаючи революційну боротьбу мас за своє визволення, Дементьев говорив, «що шлях до цього — боротьба за право коаліцій, без якого економічні завоювання зараз для нас немислимі»⁸. «Тому, — робив висновок цей ліквідатор, — ...організація мас може не мати специфічно партійного характеру. Важливо, щоб на чолі стояла ініціативна с.-д. група, яка організує професіональні та заводські секції *поза партійним характером* (курсив наш. — П. С.), розповсюджує *легальну марксистську* (тобто вихолощену від марксизму. — П. С.) і професіональну літературу, утворює комісію для вироблення уставів профспілкових товариств і навіть створює комісію культурно-освітню для читання серед найбільш чутливих і передових робітників ряду доповідей (по страховій робітничій практиці, виборчій кампанії, про петиційний рух, про професійні спілки і їх завдання...)»⁹.

Таке відверте і нахабне заперечення «всякої партійної організації з підпорядкуванням всім видам ієрархії» обурило присутніх на зборах партійців. Вони підкреслювали, що робітникам потрібна і політична організація, закликали створювати її і увійти в організацію РСДРП¹⁰.

Сам Дементьев визнавав, що його доповідь, яку він читав у березні 1911 року, «була сприйнята, як... ересь», тому пізніше, за його словами, ліквідаторам довелося формулювати свої погляди ще «більш різко і точно»¹¹. Наскільки повно збігалися погляди катеринославських ліквідаторів та їх ідейних вождів, видно з того, що коли в «Деле

¹ «Социал-Демократ», № 26, 8 травня (25 квітня) 1912 р.

² Там же.

³ Там же.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 430.

⁵ Центральний державний історичний архів УРСР (далі ЦДІА УРСР), ф. 705, од. зб. 546, арк. 56.

⁶ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 56.

⁷ Там же, арк. 45, 56.

⁸ Там же, арк. 56.

⁹ Там же.

¹⁰ Пражская конференция РСДРП 1912 года, Партиздат ЦК ВКП(б), 1937, стор. 130—131.

¹¹ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 56.

Жизни» з'явилися статті войовничого ліквідатора Ларіна, а в «Нашем пути» — Чацького, то катеринославські ліквідатори «навіть приємно були вражені, — визнавав Дементьев, — повному збігові нашої схеми з цими статтями. Особливо були задоволені тим, що ми, мовляв, подумалися до цього самостійно на декілька місяців раніше»¹.

На протязі березня і квітня 1911 р. в міському районі остаточно оформилися дві самостійні групи — група партійців, до якої входили більшовики і меншовики-партійці, та «ініціативна група» ліквідаторів². До складу групи партійців входили 11 робітників різних професій. Група відновлювала та заново створювала робітничі гуртки і осередки. Вона повністю керувала всім робітничим рухом у місті. «Ініціативна група» ліквідаторів складалася з п'яти типографів та двох інтелігентів (меншовиків і бундівців). Спочатку група намагалася нав'язувати свої погляди партійцям, але, одержавши рішучу відсіч, почала вести роботу самостійно. Ліквідатори багато говорили про необхідність петиційної кампанії, але, як повідомляла газета «Социал-Демократ», робітники їх не підтримали, і «далі розмов у них справа не пішла»³.

Позиція більшовиків і підтримуючих їх меншовиків-партійців та ліквідаторів знайшла свій яскравий вираз в середині квітня 1911 року на зборах, що відбулися в зв'язку з приїздом до Катеринослава одного з представників партійного центру більшовиків⁴ та в прийнятих на них рішеннях. Так, на зборах «ініціативної групи» ліквідатори запропонували резолюцію, в якій говорилося: «Не знаходячи в даний час реальних елементів для утворення чітко оформленої партії пролетаріату і не вважаючи можливим утворення такої із фракційних відламків, що внесло б лише безперервні розбіжності і, таким чином, паралізувало б усі нові починання, — ми виводимо, що: черговим завданням працівників с.-д. являється утворення робітничих організацій, які обслуговують усі сторони робітничого руху, і що тільки успішний результат такої діяльності буде запорукою відродження с.-д. партії»⁵.

Під час обговорення цієї резолюції партієць, який був присутній на зборах, запропонував резолюцію, що говорила про необхідність конституюватися в місцеву соціал-демократичну групу РСДРП і установити зв'язок з Центральним Комітетом партії⁶.

Дебати продовжувалися два дні. Більшістю голосів (п'ять проти двох) ліквідаторам удалося прийняти резолюцію в дусі «Нашей Зари»⁷. Все той же Дементьев зітхав, що навіть у своїй «ініціативній групі» так «важко прищеплюються нові погляди, якщо їм не передувала практика боротьби»⁸.

Після цього відбулося декілька зборів з участю представника партійного центру в групах міського і заводського районів. На них більшовики разом з меншовиками-партійцями прийняли резолюцію, що закликала всіх партійців до рішучої боротьби на два фронти — проти ліквідаторів і проти одзовістів — за зміцнення нелегальної організації, активне використання легальних можливостей в діяльності партійної організації. «Завдання РСДРП...», — говорилося зокрема в резолюції

¹ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 56.

² «Социал-Демократ», № 23, 14 (1) вересня 1911 р.

³ Там же.

⁴ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 56; од. зб. 547, арк. 37.

⁵ «Социал-Демократ», № 23, 14 (1) вересня 1911 р.

⁶ Там же.

⁷ Там же, а також ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 57.

⁸ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 57.

міської групи, — можуть бути виконані при наявності згуртованої нелегальної РСДРП, яка об'єднує с.-д. роботу у всіх сферах робітничого руху»¹. Учасники зборів цієї групи заявили, що, обговоривши резолюцію «ініціативної групи», вони розходяться з ліквідаторами «принципово у всіх поглядах на чергові завдання с.-д. сучасного моменту», що вони «конститууються в міську групу РСДРП і вважають за необхідне зв'язатися як з місцевими с.-д. групами, так і з центральними установами»².

Говорячи про положення, що склалося в місцевих партійних організаціях, В. І. Ленін писав, що «на місцях всюди, без єдиного винятку, партійну роботу ведуть спільно і дружно головним чином більшовики і меншовики-партійці..., які визнають необхідність нелегальної РСДРП, — причому вся робота ведеться в дусі захисту партійності і боротьби проти ліквідаторства»³.

У травні 1911 року на партійних зборах міської та заводської груп було вирішено: повністю відновити нелегальну партійну організацію і встановити зв'язок з центральними партійними установами; стати на чолі економічної боротьби робітників; взяти ініціативу по відкриттю професійних спілок і різних легальних організацій, утворюючи в них партійні осередки; налагодити випуск легальної соціал-демократичної газети; при прийомі в організацію нових членів не допускати в її ряди ліквідаторів, одзовістів і т. п. опортуністів, що вносять розкол в партію; об'єднати міську та заводську групи в Катеринославську організацію РСДРП на чолі з загальноміським комітетом, на зборах кожної з районних груп мали бути присутніми представники іншої»⁴.

Особливо активно працювала заводська районна організація, до складу якої входили робітники-більшовики і меншовики-партійці заводів Брянського і Шодуара, Катеринославського і Нижньодніпровського трубопрокатних, лопаточної фабрики «Шла», залізничних майстерень⁵. На кінець травня на кожному із цих підприємств працювали загальні партійні групи, на чолі яких стояли заводські партійні центри, що склалися з 5—7 чоловік⁶. Заводські партійні центри керували роботою осередків і гуртків та всією соціал-демократичною пропагандою на заводах.

Для координації всієї партійної роботи в місті на партійних зборах заводських центрів 25 травня 1911 р. було вирішено негайно вибрати загальноміський колектив (комітет) — тимчасовий керівний орган партійної організації — з 12 чоловік, який би в свою чергу з свого складу виділив виконавчу комісію з трьох чоловік для виконання організаційно-технічної роботи⁷.

Вибори загальноміського колективу проходили на початку червня 1911 р. на зборах заводських партійних центрів і в міській партійній групі. До складу комітету не вибирали осіб, які піддавались арештам, обшукам і взагалі всіх тих, хто якимось чином був відомий поліції своєю революційною діяльністю⁸. До складу комітету (колективу) від

¹ «Социал-Демократ», № 23, 14 (1) вересня 1911 р.

² ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 54.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 17, стор. 396.

⁴ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 1; од. зб. 547, арк. 52.

⁵ Там же, од. зб. 547, арк. 51.

⁶ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 35.

⁷ Там же, од. зб. 547, арк. 51.

⁸ Там же, од. зб. 546, арк. 1.

заводського району ввійшли віддані більшовики А. І. Бурдікін, А. Ф. Бондарєв, О. М. Карпуша, І. І. Фірсов, І. Ю. Матросов та ін.¹

У зв'язку з арештами, які пройшли в міській групі, представниками від неї до колективу попали особи, настроєні опортуністично по відношенню до нелегальної організації. 7 і 8 червня вони не з'явилися на загальноміські збори колективу, зірвавши цим самим їх проведення². Зібравшись 15 червня в третій раз без представників міської групи, члени заводських центрів прийняли рішення вибрати виконавчу комісію із представників одного заводського району. Виконавчій комісії доручалося відібрати в опортуністів міського району печатку, касу, гроші та різну партійну документацію³.

Опинившись поза колективом, «легалісти» Р. М. Кабо і П. В. Белявський на зборах заводських центрів 26 червня 1911 р. внесли пропозицію «вести нелегальну роботу як пропагандисти на заводах»⁴. Але такого дозволу від заводських партійних центрів вони не одержали. І все ж через декілька днів примиренці запросили «пропагандистів» виступити з доповідями на деяких зборах партійних центрів та гуртків. Кабо і Белявський на зборах партійних центрів Брянського і Трубопрокатного заводів 28 червня та в робітничому гуртку фабрики «Шла» 29 червня говорили тільки про необхідність ведення легальної роботи. Говорячи про відкриття в Катеринославі робітничих профспілок та легальної газети соціал-демократичного напрямку, вони пропонували звертатись з петиціями в Державну думу⁵.

Побачивши справжню мету «пропагандистської діяльності» ліквідаторських «місіонерів», говорив на Празькій конференції катеринославський делегат, «скооро наші товариші опам'яталися, припинивши їм доступ в гуртки, оскільки ті не хотіли ввійти в організації»⁶.

4 липня 1911 р. міська районна організація була знову розгромлена поліцією. Серед заарештованих було багато більшовиків і меншовиків-партійців, в тому числі районний організатор Г. Чудновський, член міського районного комітету Епштейн та багато інших⁷. Ці арешти настільки обезкровили організацію міського району, що вона фактично перестала існувати⁸. Ті ж члени організації, яким вдалося уникнути арештів, перейшли в заводську районну організацію⁹. Більшовики — робітники заводів продовжували вести роботу у всьому місті¹⁰. На чолі заводської організації стояв партійний комітет. Авторитет організації, писала «Рабочая Газета», зростав, і все частіше робітники зверталися до організації за силами, щоб виголосити промову серед страйкуючих¹¹. У заводському районі вже влітку 1911 р. ліквідатори втратили свій вплив на робітничі маси. З Катеринослава повідомляли, що «робітники на заводах до ліквідаторства відносяться негативно, навіть серед деяких товаришів це слово йде за лайку»¹².

Більшовики Катеринославської організації РСДРП з середини липня 1911 р. розпочали безпосередню підготовку до участі у всеросійській партійній конференції. Одержані на цей час резолюції черв-

¹ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 2, 9, 35.

² Там же, арк. 2, 9, 7, 35.

³ Там же, арк. 7.

⁴ Там же, арк. 9, 34.

⁵ Там же, арк. 11.

⁶ «Социал-Демократ», № 26, 8 травня (25 квітня) 1912 р.

⁷ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 408, арк. 133.

⁸ Там же, арк. 134.

⁹ Там же, од. зб. 546, арк. 17.

¹⁰ «Рабочая Газета», № 6, 22 вересня 1911 р.

¹¹ Там же.

¹² Там же.

невої наради членів ЦК РСДРП про необхідність скликання конференції були обговорені і знайшли повне схвалення заводських партійних центрів та загальноміського колективу¹. Проте практична робота організації до участі у конференції була перервана «ліквідацією» її 1 серпня 1911 року. Були заарештовані майже всі члени загальноміського колективу, заводської партійної групи і міської районної організації². Поліція вилучила велику кількість прокламацій, листівок, газет, листів та іншу нелегальну літературу³.

Член Київського комітету РСДРП Д. М. Шварц-Шварцман, який прибув до Катеринослава 1 серпня 1911 р. з питань скликання загальнопартійної конференції за дорученням агента Закордонної організаційної комісії Г. К. Орджонікідзе, знайшов організацію розгромленою⁴. Та все ж Шварцман зв'язався з членами організації, яким вдалося уникнути арештів, і провести збори, що схвалили необхідність утворення Російської організаційної комісії (РОК)⁵ та доручили делегату Київської організації РСДРП Я. Соколіну представляти в ній і Катеринославську організацію⁶. В. І. Ленін високо оцінив цей крок організації, відмічаючи, що утворення РОК було «справою організації Київської, Катеринославської, Тифліської, Бакинської і Єкатеринбурзької, до яких скоро приєдналися ще 20 організацій»⁷.

Через деякий час після розгрому Катеринославська організація поступово знову відновлюється. Активну участь у цьому приймали більшовики і меншовики-партійці, що не були заарештовані 1 серпня 1911 р. (Фірсов, Півень та інші), а також соціал-демократи (близько 20 чоловік), висланих сюди з Києва⁸. На початок жовтня 1911 р. партійна організація була відбудована у міському районі. На чолі організації стояв районний комітет з дев'яти чоловік⁹, працювали пропагандистська колегія, бібліотечна комісія, декілька гуртків¹⁰.

Борючись за зміцнення нелегальної організації, в підпільних гуртках і осередках 20 жовтня 1911 р.¹¹ було закінчено вироблення Уставу Катеринославської організації РСДРП¹² і вперше зачитано для обговорення членів партії на зборах гуртка 23 жовтня 1911 р. керівником катеринославських більшовиків С. М. Семковим («Степаном»)¹³. Після обговорення в гуртках і осередках Устав було прийнято на засіданні загальноміського комітету 1 листопада 1911 р.¹⁴. Більшовикам заводів вдалося повністю відновити і налагодити роботу і заводської районної організації на чолі з виконавчою комісією¹⁵. Життя цієї організації було спочатку більш конспіративним, ніж міської, але згодом зв'язки між ними все міцніли¹⁶.

Катеринославський комітет складався з дев'яти членів, вибраних від партійних осередків. Відповідно до Уставу організації, в ньому

¹ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 14, 17.

² Там же, арк. 38—50.

³ Там же, арк. 51—57.

⁴ Там же, арк. 58, а також «Літопис революції», 1928, № 4, стор. 150.

⁵ «Социал-Демократ», № 25, 8(21) грудня 1911 р.

⁶ «Вопросы истории КПСС», 1967, № 1, стор. 117.

⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 17, стор. 464.

⁸ «Літопис революції», 1923, № 2, стор. 91.

⁹ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 546, арк. 121.

¹⁰ Там же, арк. 114, 121.

¹¹ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 549, арк. 24.

¹² Там же, арк. 27, 28; од. зб. 546, арк. 85, 86.

¹³ Там же, од. зб. 549, арк. 25.

¹⁴ Там же.

¹⁵ П. Варгатюк. В роки реакції та нового революційного піднесення. Дніпропетровське книжкове вид-во, 1959, стор. 40.

¹⁶ «Социал-Демократ», № 25, 8(21) грудня 1911 р.

допускалась кооптація членів з дорадчим голосом¹. При комітеті працювала пропагандистська колегія, що складалася майже з одних робітників (був лише один інтелігент). В міському районі працювала комісія легальних діячів (9 членів), представник якої входив до складу районного колективу. Робітничі осередки вибирали своїх представників до складу районних колективів². Всього в Катеринославській організації нараховувалося близько 120 членів, причому не було жодного професіонала і лише один інтелігент (пропагандист)³. В період підготовки до загальнопартійної конференції організація провела декілька масовок, в яких брали участь від 30 до 40 чоловік⁴.

30 листопада 1911 р. відбулася загальноміська партійна конференція, в роботі якої приймали участь 10 представників від осередків та гуртків (один делегат від 10 членів партії)⁵. У зв'язку з тим, що заводська організація знаходилася в процесі відновлення, на конференції були присутні лише представники міської організації, більшість з яких становили меншовики-партійці. Тому від Катеринославської організації на Празьку конференцію було обрано таємним голосуванням меншовика-плеханівця Я. Д. Зевіна⁶.

Так відбувалась боротьба катеринославських більшовиків за збереження і зміцнення революційної марксистської партії. Перемогу в боротьбі проти опортуністів закріпила Празька партійна конференція.

¹ «Социал-Демократ», № 26, 8 травня (25 квітня) 1912 р.

² Там же.

³ Там же.

⁴ Там же.

⁵ «Пролетарская революция», 1941, № 1, стор. 48.

⁶ ЦДІА УРСР, ф. 705, од. зб. 549, арк. 38.

З ІСТОРІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КОМУНИ ім. Д. БЛАГОЄВА

Л. П. Решетніков

На початку 20-х рр. нашого століття, коли в країнах капіталізму посилювалася реакція, Радянський Союз був єдиною державою, де революціонери всіх країн зустрічали братерський прийом і підтримку. Радянські організації позачергово забезпечували політемігрантів роботою, житлом, влаштовували їхніх дітей у дитячі будинки, яслі, садки¹. В період з 1923 по 1926 р. Міжнародна організація допомоги революціонерам (МОДР) СРСР видала політемігрантам 858 000 доларів на їх потреби². Для політемігрантів були створені гуртожитки в Москві, Ленінграді, Мінську та Одесі, а також трудова колонія в Сочі і комуна ім. Д. Благоева в Полтавській губернії³. У цій комуні працювали болгарські політемігранти, питома вага яких в політичній еміграції в СРСР була досить значною. Болгарська революційна політеміграція з'явилась у нас ще до Великої Жовтневої соціалістичної революції, але з 1923 р., в зв'язку з внутрішньополітичними подіями в Болгарії, вона стає більш масовою.

Революційна еміграція з Болгарії йшла переважно у дві країни — в Югославію і в СРСР. Після поразки в Болгарії вересневого народного повстання 1923 р. у Югославію емігрувало близько 2000 чоловік⁴. Але капіталістична Югославія, звичайно, не могла стати надійним сховищем від переслідувань фашистського терору. Тільки Радянський Союз надав болгарським емігрантам необхідну підтримку.

11 жовтня 1923 р. газета «Правда» надрукувала статтю голови ЦК МОДР СРСР П. Лепешинського, в якій підкреслювалась необхідність організувати негайну допомогу болгарським революціонерам та їх сім'ям⁵. З 1923 р. болгарські політемігранти-антифашисти та їх сім'ї почали переселятися в СРСР. Радянський народ влаштував їм братерський прийом, що було яскравим прикладом пролетарської солідарності.

Значна частина болгарських політемігрантів проживала на Україні і працювала в різних галузях народного господарства. І якраз тут, на Україні, недалеко від села Параскавіївка Полтавської області, більш ніж 10 років розвивала свою діяльність комуна болгарських політемігрантів ім. Д. Благоева.

¹ Бюллетень ЦК МОПР СССР, 1928, № 6.

² Бюллетень ЦК МОПР СССР, 1927, № 5—6, стор. 15.

³ Бюллетень ЦК МОПР СССР, 1927, № 7, стор. 10.

⁴ «Братство» (Вестник за общественно-политически и културни въпроси на българското малцинство в Югославия), 1 квітня 1930 р.

⁵ «Правда», 11 жовтня 1923 р.

Восени 1923 р., після поразки вересневого повстання в Болгарії, в Москву прибула група болгарських революціонерів. Вони були тепло зустрінуті москвичами, одержали матеріальну підтримку від ЦК МОДРА, частину з них влаштували на роботу на московські заводи¹. На цей час громадянська війна в нашій країні була закінчена і перед молодого Радянською республікою постало завдання перемогти нового ворога — розруху, відбудувати промисловість і сільське господарство. Трудове піднесення радянських людей охопило і болгарських політемігрантів. По ініціативі Цвятко Радойнова, Бориса Чехларова, Добри Манджанова та інших було внесено пропозицію про організацію сільськогосподарської комуні болгарських політемігрантів, де вони своєю працею могли б надати посильну допомогу у відбудові і соціалістичному перетворенні сільського господарства нашої країни. На початку 1924 р. на Україну виїхали представники політемігрантів, які підібрали місце для майбутньої комуні — бувший маєток поміщика Трепке недалеко від села Парасковіївка².

У травні 1924 р. комуна зробила свої перші кроки, а 26 болгарських політемігрантів стали її першими членами³. Головою комуні було обрано досвідченого комуніста Б. Чехларова, до еміграції члена міської ради м. Варни⁴, а секретарем парторганізації — учасника вересневого повстання Цвятко Радойнова⁵. Робота в комуні налагоджувалась з труднощами, тому що господарство знаходилося у напівзруйнованому стані, не вистачало реманенту. Відчувалась відсутність спеціалістів сільського господарства (навіть голова комуні Б. Чехларов був по професії телеграфістом)⁶. Але поступово труднощі переборювались. Спершу цьому сприяла допомога МОДРА — в серпні 1924 р. комунари одержали від ЦК МОДР СРСР 20 000 крб. на відбудову господарства і 2500 крб. на закупку тракторів⁷. Але вирішальною силою була наполеглива праця самих комунарів.

Комуна вже в найближчий час досягає значних успіхів, особливо у тваринництві. В 1927 р. новий свинарник комуні стає показовим господарством⁸.

За два роки свого існування комуна поповнилась новими болгарськими політемігрантами, але поряд з ними у комуно вступають і окремі представники місцевого населення. Всього в 1926 р. у комуні працювало 66 чоловік⁹. Правда, того ж року комуно змушені були покинути її засновники — спочатку тяжка хвороба застала виїхати на лікування голову комуні Б. Чехларова, а незабаром партія посилає на навчання у військову академію ім. М. В. Фрунзе Ц. Радойнова¹⁰. Нові члени комуні, які прийшли на зміну ветеранам, працювали з неменшим ентузіазмом і наполегливістю. Допомагаючи молодій Радянській республіці, болгарські комуністи постійно вчилися у радянських комуністів працювати по-новому, по-соціалістичному. «Болгар-

¹ П. Драголюбов. Генерал Цвятко Радойнов, М., Воениздат, 1963, стор. 42.

² «Октомври 50» (Издава от Съюза на българските журналисти, Съюза на българските писатели, Българското историческо дружество), 7 листопада 1967 р.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, од. зб. 326, арк. 48.

⁴ Запис бесіди автора з К. Китевим, бувшим політемігрантом в СРСР, Москва, 28 січня 1967 р.

⁵ «Работническо дело» (Орган ЦК БКП), 10 лютого 1965 р.

⁶ «Съветско село», (Орган ЦК КП(б)У на болгарській мові) 16 квітня 1927 р.

⁷ Бюллетень ЦК МОПР СССР, 1927, № 18, стор. 17.

⁸ «Съветско село», (Орган ЦК КП(б)У на болгарській мові), 16 квітня 1927 р.

⁹ «Съветско село», 26 березня 1927 р.

¹⁰ П. Драголюбов. Вказ. роб., стор. 46—47.

ські політемігранти в «комуні Благоева», — говориться у резолюції загальних зборів комуні, — гаряче вітають російських робітників і селян, схилиються перед жертвами революції і беруть з них приклад. Болгарська політеміграція вбачає в особі ВКП(б) і Комінтерну генеральний штаб і вождя світової революції»¹.

У зв'язку з проведенням в життя рішень нашої партії та уряду про колективізацію сільського господарства, коммуна імені Д. Благоева в 1926 р. була перейменована в сільськогосподарську артіль². Але місцеве населення і самі члени артілі продовжували називати її «болгарською комуною».

Комуна ім. Д. Благоева була свого роду зразком для сусідніх сіл, зразком колективного соціалістичного сільського господарства. Комунари розуміли, що успіхи їхньої роботи сильно впливають на селян, показують переваги соціалістичного господарства над одноосібним, сприяють прискоренню переходу селян до нових форм і методів ведення сільського господарства. Це розуміли і куркулі, які намагались перешкодити нормальній діяльності комуні, підбурювали проти комунарів місцеве населення³. Та всі зусилля куркулів виявились марними, селяни не тільки не підтримували їх, а, навпаки, проявляли ще більшу цікавість до «болгарської комуні». Одним з головних факторів, що привели до цього, була політика комунарів по відношенню до місцевого населення. Вони забезпечували селян сільськогосподарським реманентом⁴, комсомольці комуні допомагали біднякам обробляти їх землі⁵. Крім того, паровий млин комунарів обслуговував селян, які проживали у селах в радіусі 15—20 км⁶. Усе це, безумовно, сприяло покращанню відносин між членами комуні і місцевим населенням.

Комуна зміцніла і в господарському відношенні. З 1924 по 1927 р. в її користуванні було 148 десятин землі⁷. У 1928 р. вона одержує ще 225 десятин і 3 трактори⁸. Як і раніше, провідне місце в господарстві займало тваринництво.

У цей період коммуна переживала значні труднощі. Найбільш гострим було житлове питання⁹. Так, у 1928 р. в одній кімнаті жили по 2—3 сім'ї комунарів¹⁰. Але завдяки успішній праці членів комуні, допомозі з боку відомих діячів БКП — Г. Димитрова, В. Коларова, Ст. Димитрова, А. Іванова та радянських державних діячів, зокрема Всеукраїнського старости Г. І. Петровського, труднощі успішно переборювались.

Комуна ім. Д. Благоева стала своєрідною школою по підготовці і вихованню болгарських політемігрантів, які прибували в СРСР. Після деякого часу роботи в комуні вони направлялись у партійні та інші учбові заклади нашої країни. Частина з них поверталася в Болгарію для зміцнення рядів БКП¹¹. На 1928 р. в комуні перебувало лише троє комунарів з тих, що працювали в ній з першого дня заснування¹². На місце тих, хто залишав комуно, приходили нові болгарські політемі-

¹ «Съветско село», 26 березня 1927 р.

² П. Драголюбов. Вказ. роб., стор. 46.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, од. зб. 326, арк. 63.

⁴ Там же, арк. 49.

⁵ Там же, арк. 63.

⁶ «Съветско село», 16 квітня 1927 р.

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, од. зб. 326, арк. 48.

⁸ Там же, арк. 50.

⁹ «Октомври 50», 7 листопада 1967 р.

¹⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, од. зб. 326, арк. 50.

¹¹ «Октомври 50», 7 листопада 1967 р.

¹² ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, од. зб. 326, арк. 51.

гранти, селяни з околиць сіл. Із 66 комунарів, які працювали тут у 1928 р., 20 політемігрантів склали ядро комуни, її партійну і комсомольську організації. Серед них 10 членів КП(б)У і 8 комсомольців¹ (по ініціативі болгарського представництва при ВКП(б) політемігранти-комуністи і частина політемігрантів-комсомольців в СРСР перейшли в лави ВКП(б)). Два політемігранти — завідувачі тваринницькою фермою Димитр Мітев та Іван Пеев — були членами Болгарського землеробського народного союзу (БЗНС)². Під керівництвом партійної і комсомольської організації комуна ім. Д. Благоєва досягла значних успіхів у розвитку господарства та покращанні життєвого рівня її членів. Після від'їзду на навчання Ц. Радойнова секретарем парторганізації став К. Петров³, який закінчив Комуністичний університет національних меншостей заходу (КУНМЗ) ім. Ю. Ю. Мархлевського⁴. У цей же час в комуні працюють П. Пурчев⁵, Д. Мітев⁶, С. Тринов⁷, Т. Тормалов⁸ та ін.

У 1928 р. ЦК МОДР направив у комуну групу болгарських політемігрантів з Югославії, які знаходились там в дуже поганому становищі⁹.

В 1929—1939 рр. «болгарська комуна» поповнюється великою групою болгар-політемігрантів із США. Біля 30 чоловік їх приймали участь у русі болгар в США за надання допомоги першій п'ятирічці в СРСР. Приїхавши в нашу країну, вони стали членами комуни. На зібрані ними 40 000 доларів були куплені 2 трактори, 2 інкубатори, 2 грузових автомашини та ін.¹⁰ Це був значний внесок у справу зміцнення і розвитку комуни. Тваринництво в ній, як і раніше, займало провідне місце. Поряд з свинарством успішно починає розвиватись скотарство (розведення великої рогатої худоби) та птахівництво. Але найбільш важливе значення з 1928 по 1933 рр. мало землеробство. У 1933 р. річний план хлібозаготівлі виконали на 135%. У цей час головою комуни стає відомий болгарський комуніст Х. Пізанті, а секретарем парторганізації — політемігрант Іван Живков¹¹. Продовжував працювати в комуні один з її організаторів, член БКП з 1919 р., член правління комуни Славі Тринов¹².

З часів заснування комуни в ній відбулися разючі зміни. Так, у 1934 р. в її користуванні було вже 1046 га землі, прибутки порівняно з 1924 р. зросли у 5,3 раза і дорівнювали 340 000 крб. Досягнення комуни в розвитку сільського господарства завжди високо цінувались радянськими керівними органами.

В 1934 р. за значні досягнення у тваринництві комуна одержала перехідний Червоний прапор¹³.

У 1935 р. сільськогосподарська артіль перебудовується в звичайний колгосп, хоч неофіційно його продовжують звати «болгарською комуною»¹⁴. Колгосп став одним із найбагатіших у Полтавській області,

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, од. зб. 326, арк. 50.

² «Октомври 50», 7 листопада 1967 р.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 9, од. зб. 290, арк. 41.

⁴ Там же, оп. 8, од. зб. 326, арк. 53.

⁵ Там же, арк. 61.

⁶ «Колективист» (Орган ЦК КП(б)У на болгарській мові), 15 травня 1935 р.

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 9, од. зб. 290, арк. 38.

⁸ Там же, арк. 37—39.

⁹ Там же, арк. 96.

¹⁰ «Октомври 50», 7 листопада 1967 р.

¹¹ «Колективист», 7 листопада 1963 р.

¹² ЦДАЖР УРСР, ф. 1261, оп. 1, од. зб. 15, арк. 85.

¹³ «Колективист», 8 травня 1935 р.

¹⁴ «Колективист», 26 липня 1936 р.

і декілька разів займав перше місце в соціалістичних змаганнях¹. В останнє десятиріччя перед війною господарство колгоспу розвивалося особливо стрімко. Тільки за 2 роки — з 1934 по 1936 — середня врожайність зросла з 7—8 до 16 ц з гектара. По своєму складу колгосп ім. Д. Благоева стає інтернаціональним. Росіяни і болгарі, українці і серби, македонці і поляки працюють пліч-о-пліч, віддаючи свої сили загальній меті — побудові соціалізму в СРСР².

Пройшло багато років з травневого дня 1924 р., коли виникла комуні ім. Д. Благоева. Багатьох комунарів немає вже серед живих, але радянські люди завжди будуть пам'ятати тих, чия праця була вищим проявом пролетарського інтернаціоналізму. Сьогодні в с. Куліровка Полтавської області знаходиться колгосп ім. Д. Благоева — продовжувач героїчних традицій комуні болгарських політемігрантів.

¹ «Октомври 50», 7 листопада 1967 р.

² «Колективист», 21 лютого 1937 р.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ЦКК КП(б)У—НК РСІ УРСР В РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА УКРАЇНІ В РОКИ ПЕРШОЇ П'ЯТИРІЧКИ

В. О. Кудря

В. І. Ленін підкреслював, що для перемоги, створення і зміцнення соціалізму, пролетаріат повинен стати на шлях наукової організації праці¹, розвитку крупної машинної промисловості.

Керуючись цими ленінськими думками, XV з'їзд ВКП(б) приділив значну увагу питанням раціоналізації виробництва, як невід'ємної частини його удосконалення. З'їзд підкреслив, що особливо необхідно «звернути увагу на перевірку ходу раціоналізаторської роботи в галузі промисловості з точки зору досягнення дійсного зниження собівартості продукції, поліпшення умов праці, правильного використання праці робітників та спеціалістів, засвоєння кращих зразків європейської і американської техніки та повсюдного використання уже наявних у нас досягнень і зразків поліпшеної роботи»².

В зв'язку з цим щодо раціоналізації необхідно було вирішити два основних завдання: по-перше, домогтися максимального використання існуючого обладнання шляхом правильної організації виробництва; по-друге, внаслідок побудови нових заводів і капітального переобладнання старих досягти ефективності і відповідної собівартості, близької до західноєвропейських та американських зразків, які в той час були значно кращими.

Велику роль у вирішенні цих питань в роки першої п'ятирічки відіграли ЦКК-РСІ і її місцеві органи, що в свою чергу сприяло успішному виконанню планових завдань на 1928—1932 роки.

Головним завданням Робкріна в галузі раціоналізації була допомога органам управління промисловістю, на які цілком і повністю покладалось проведення раціоналізації виробництва. Вона здійснювалась в основному шляхом перевірки ходу та результатів раціоналізації з метою виявлення досягнень, недоліків і труднощів її впровадження, перевірки роботи органів, що проводили раціоналізацію промисловості, а також з метою сприяння організаційному оформленню роботи по раціоналізації. ЦКК-РСІ провела також велику роботу по організації обміну досвідом, запровадженню плановості та перевірці того, як використовувались науково-технічні сили і наукові інститути у справі раціоналізації. Крім того, партдержконтроль значну увагу приділяв пропаганді раціоналізації, тому, як залучались до раціоналізаторської роботи робітники, як викладались у школах дисципліни з наукової організації праці та раціоналізації виробництва.

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 376.

² КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. II, К., 1954, стор. 411—412.

До початку першої п'ятирічки у питанні раціоналізації промисловості на Україні було досягнуто певних успіхів. Проте НК РСІ УРСР, перевіrivши щодо раціоналізації ряд підприємств металургійної, гірничої, машинобудівної, селікатної, шкіряної та хімічної промисловості, виявив суттєві хиби. Було відзначено відсутність плановості, недостатній облік, випадковість проведення раціоналізаторських робіт. Раціоналізаторські органи були занадто слабкі і мали недостатній зв'язок з науково-дослідними інститутами та лабораторіями. Досить слабо приймали участь у цій роботі маси та заводські громадські організації¹. На деяких великих підприємствах «директиви на заводських і цехових осередках не опрацьовувались, якщо не вважати загальних доповідей»².

Партія, уряд, органи контролю вжили ряд конкретних заходів щодо усунення недоліків та причин, що заважали більш ефективному впровадженню раціоналізації. У березні 1927 р. була видана спеціальна постанова ЦК ВКП(б) про раціоналізацію³. Вона привела до певних зрушень у роботі. Перед господарськими органами питання раціоналізації були поставлені як першочергові й обов'язкові завдання. У серпні 1928 р. Українська Економічна нарада по спеціальній доповіді НК РСІ УРСР «Про хід виконання директив по раціоналізації» ухвалила постанову, якою визначались конкретні завдання і напрями щодо покращання раціоналізаторської роботи⁴. За роки, що передували першій п'ятирічці, її підсумки підвів Пленум ЦКК ВКП(б), що відбувся у 1928 році. По доповідях НК РСІ та ВРНГ СРСР Пленум намітив шляхи до створення перелому у ході поширення раціоналізаторських робіт, запропонувавши госпорганам ряд обов'язкових заходів. З метою поліпшення роботи в напрямку раціоналізації виробництва ВРНГ СРСР видає ряд категоричних наказів, зокрема наказ № 747 від 22 травня 1929 р., в якому зобов'язує органи ВРНГ зробити план раціоналізації невід'ємною частиною всього промфінплану в цілому⁵.

Органи партійно-державного контролю СРСР, і зокрема України, спрямовували зусилля на перевірку й організацію виконання рішень, усунення хиб у раціоналізації промисловості. ЦКК КП(б)У—НК РСІ УРСР і її місцеві органи організували ґрунтовне обстеження справи раціоналізації. Передусім була проведена велика підготовча робота. Щоб дати кваліфіковану оцінку, до перевірки залучалися особи, які добре знали суть питання. До того ж, кожен інспектор мусив докладно вивчити тему, користуючись літературою, журналами, газетами, робітничою кореспонденцією, матеріалами вищих госпрганів⁶. З метою використання в оперативно-обслідувальній і контрольно-перевірчій роботі широких мас Х з'їзд КП(б)У у листопаді 1927 р. визнав за необхідне надати РСІ право залучати робітників з підприємств на строк до 14 днів⁷. Комісії Робкріна, розпочавши роботу, зверталися до робітників і службовців з проханням сприяти в усіх питаннях, що стосувалися раціоналізації⁸. У доповідній записці НК РСІ УРСР «Стан

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 767, арк. 114—125.

² І. Просвірін. Про участь партійних осередків у раціоналізації виробництва. «Більшовик України», 1928, № 18, стор. 37.

³ Постановление ЦК ВКП(б) «Вопросы рационализации производства», в кн. «Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам», сб. докл., т. 1, 1917—1928 гг., М., 1957, стор. 666—672.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 789, арк. 1.

⁵ Там же, арк. 2.

⁶ Там же, спр. 778, арк. 105.

⁷ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій, 1918—1956 рр., К., 1958, стор. 368.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 778, арк. 105.

раціоналізації в українській промисловості», підсумовувалась робота за два роки першої п'ятирічки. В ній відзначалось, що «робітничі маси виявляють величезний інтерес до раціоналізаторської роботи, і з'їзди робітників, з'їзди ударників, винахідників, виробничі конференції відбуваються незмінно під лозунгом вимоги боротьби з витратами виробництва»¹.

Поряд з цим Робкрін України велику увагу приділяв розповсюдженню досвіду, піднесенню і розширенню раціоналізації виробництва. Результати перевірки обговорювались на виробничих нарадах, організовувався обмін досвідом роботи серед раціоналізаторів. Питанням раціоналізації було присвячено ряд конференцій, з'їздів, нарад. Так, у листопаді 1928 року відбулась нарада керівників бюро раціоналізації заводів «Південсталі»², у лютому 1929 р. — нарада з раціоналізації «Південхімтресту»³, відбулись наради завідуючих відділами раціоналізації металургії⁴ і т. п., на яких ставились питання про збільшення виробництва продукції, покращання її якості, удосконалення наукової організації праці шляхом раціоналізації. Так, наприклад, перша конференція кам'яновугільної промисловості, що відбулась у грудні 1929 р., поставила питання про можливість збільшення видобутку вугілля на 40% проти запланованого на п'ятирічку, виключно шляхом раціоналізації⁵.

Від впровадження в життя рішень з'їздів, конференцій і т. д. уже в перші роки виконання п'ятирічного плану на Україні в народному господарстві було досягнуто великого економічного ефекту. Лише по «Південсталі» від впровадження у виробництво винаходів та раціоналізаторських пропозицій за 1927—1929 рр. загальна ефективність робіт становила 5 млн. крб.⁶

Слід підкреслити ту особливість творчої праці новаторів соціалістичних підприємств, що розробка і застосування пропозицій часто здійснювались у «робочому порядку», тобто без асигнувань. Таким шляхом за 1928—1929 господарський рік по тій же «Південсталі» було одержано економію у сумі 3347 тис. крб.⁷. Про те, що масовий рух винахідників і раціоналізаторів, як одна із форм раціоналізації і трудового змагання, завжди є важливим фактором удосконалення соціалістичного виробництва і підвищення його економічної ефективності, переконливо свідчать дані табл. 1⁸.

Аналіз таблиці показує, що один карбованець, вкладений у раціоналізацію, давав у середньому 7 крб. 30 коп. економії народних коштів, а це в роки першої п'ятирічки, коли народне господарство відчувало в них гостру потребу, було однією з важливих статей збільшення національного прибутку.

Партдержконтроль всебічно підтримував трудовий почин новаторів виробництва, сприяв його розвитку, пропонував керівникам підприємств подавати дійову допомогу творчій праці винахідників і раціоналізаторів. Це підтверджують такі факти. При обстеженні «Укрмашбудтресту» і «Південмаштресту» було виявлено, що в протилежність «Південмаштресту» «Укрмашбудтрест» нове будівництво, крупні реконструктивні роботи вважав об'єктом раціоналізаторських робіт. Тому на

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 789, арк. 8.

² Там же, спр. 767, арк. 1.

³ Там же, арк. 48.

⁴ Там же, спр. 789, арк. 8.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 789, арк. 8.

⁶ Там же, арк. 11.

⁷ Там же.

⁸ Там же.

1929—1930 господарський рік, значно менший по обсягу виробництва продукції, «Укрмашбудтрест» асигнував на раціоналізацію 10 млн. крб.,

Таблиця 1

Заводи	Витрати, в тис. крб.	Ефектив- ність, в тис. крб.	Ефектив- ність на 1 крб. витрат
ХПЗ	44	730	16,6
ЛПЗ	129	676	5,25
Миколаївський державний завод	51	611	12
Таганрогський інструментальний завод	84	320	3,8
Торецький машинобудівний завод	6	46	7,7
Таганрогський машинобудівний завод	20	72	3,6
Разом:	336	2455	7,3

а «Південмаштрест» — лише 336 тис. крб., тоді як завдяки раціоналізації технічних процесів і введенню технічного нормування тільки два заводи «Південмаштресту» дали економічний ефект 918 тис. крб.¹

Цей приклад свідчить про величезні можливості раціоналізації і без крупних капіталовкладень, коли в ній беруть участь широкі кола трудящих. Тому НК РСІ запропонував у цьому напрямку «скерувати і республіканські трести, де через більш низьку організацію і менш високі засоби виробничо-технічних робіт підприємств є ще більші можливості»².

ЦКК-РСІ приділяла увагу і такому резерву в підвищенні господарського виробництва, як раціоналізація імпортного устаткування. Внаслідок цього українська промисловість уже в 1928—1929 рр. мала заощадження близько одного мільйона карбованців³. Проте у використанні іноземної техніки були і недоліки. Незважаючи на великі суми, витрачені на придбання імпортного устаткування, деякі підприємства надто погано його використовували. Так, у 1928 р. при перевірці комісією НК РСІ СРСР за участю представника від НК РСІ УРСР держзаводу ім. Ілліча у Маріуполі встановлено, що із придбаного імпортного устаткування на суму 1 774 779 крб. змонтовано було лише 14%. Решта лежала невикористаною⁴.

При обстеженні заводів ім. Леніна та ім. Петровського у м. Дніпропетровську з'ясувалося, що використання імпортного устаткування запізнювалось приблизно на рік. Збитки від цього складали більше 200 000 крб.⁵. На Сумському машинобудівному заводі при вивченні виробничих можливостей агрегатів виявилось, що завантаження шліфувального верстата становило тільки 40%, карусельного верстата — 50%⁶ і т. п. У відділах капітального будівництва нерідко бракувало плановості й узгодженості відносно придбання імпортного устаткування. Через це фундаменти, побудовані для нього, часто доводилось переобладнувати заново.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 789, арк. 11.

² Доповідна записка НК РСІ УРСР «Стан раціоналізації в українській промисловості». ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 789, арк. 11.

³ М. Горн. Раціоналізація імпорту. — «Шляхи індустріалізації», 1929 р., № 21, стор. 15.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 697, арк. 2.

⁵ Там же, спр. 695, арк. 6.

⁶ Там же, спр. 776, арк. 64.

У єдиному плановому господарстві, не зв'язаному роздрібленими власницькими інтересами, закладені величезні можливості щодо раціоналізації цілих галузей промисловості шляхом більш правильного комбінування роботи підприємств, спеціалізації та кооперування.

В. І. Ленін завжди звертав увагу на раціональне розміщення промисловості, на «раціональне, з точки зору новітньої найбільшої промисловості і особливо трестів, злиття й зосередження виробництва в небагатьох найбільших підприємствах»¹.

Тому важливим напрямком у діяльності ЦКК-РСІ по раціоналізації виробництва було дослідження з метою покращання робіт по спеціалізації і кооперуванню. НК РСІ у своїй роботі по обстеженню тих чи інших ділянок промисловості домагався чіткішого, швидшого кооперування і спеціалізації підприємств. Так, за роки першої п'ятирічки було вилучено всі вугільні рудники із складу «Південсталі» і «Хімвугілля» і зосереджено усю кам'яновугільну промисловість в одному об'єднанні. Коксові печі, що знаходились у віданні «Донвугілля» й «Південсталі», підпорядкували «Коксобензоліві», універсальний трест «Хімвугілля» було перетворено у спеціалізований хімтрест, який об'єднував у собі ряд інших хімічних заводів, виділивши із себе скляні заводи в один трест—«Скляний». Будівельні організації реорганізовано за принципом виробництва, а не за принципом споживання, як було до цього². Наркомат РСІ поставив питання про диференціацію машинобудування, про максимальний розвиток усіх його видів та про організацію нових галузей заводів машинобудування. На основі матеріалів, які подав НК РСІ УРСР, Український уряд вирішив питання про те, щоб виділити окремо спеціальні заводи для виробництва будівельних машин. НК РСІ своєчасно висунув пропозицію спеціалізувати заводи хімічного машинобудування і створити з них самостійний трест.

Щодо кооперування НК РСІ постановою по Краматорському заводу³ рекомендував заготівельним цехам випускати продукцію, враховуючи потреби інших заводів.

Важливим джерелом раціоналізації в підвищенні продуктивності громадської праці є стандартизація й уніфікація. У роки першої п'ятирічки на Україні партія і в цій галузі провела велику роботу. Про це свідчать такі приклади. На Україні існувала спеціальна стандартна комісія по сільськогосподарському машинобудуванню. Ця комісія провела районування сільськогосподарського реманенту, зменшивши кількість марок і типів, які вживались, із 571 до 188. Успішно було проведено уніфікаційні заходи по прокату чорних металів і кріпильних деталей. Завдяки цій роботі сортамент чорних прокатних металів було зменшено з 686 до 286 профілів і розмірів. Кількість типів і розмірів болтів скорочено від 1013 до 326, гайок — із 325 до 175 і т. п.⁴.

Велика робота по стандартизації була проведена на заводі ХЕМЗ, де працювало бюро нормалізації у складі 25 осіб. Про результати роботи свідчить те, що старі сортаменти, які лишилися від довоєнного часу, значно скоротились: по чорних металах — на 42%, по сталі — на 60%. по кольорових металах — на 50%. Річна економія заводу від цих робіт складала 251 тис. крб.

Раціональною виявилась спроба Комітету по стандартизації встановити зв'язок у роботах по стандартизації і винахідництву. Наприк-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 282.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 789, арк. 14.

³ Там же, арк. 15.

⁴ Там же, арк. 16.

лад, розробка новаторами стандарту замка-пломби коштувала 375 крб., економія ж по Україні від його застосування становила 500 000 крб.¹

Велике значення у виконанні якісних і кількісних завдань п'ятирічки мало науково організоване заводське планування виробництва. Виходячи з цього, НК РСІ у своїх обстеженнях приділяв особливу увагу цій ділянці роботи, маючи на увазі спрямувати його перш за все на всебічну раціоналізацію виробництва. При обстеженні і перевірках вивчалися форми, у які воно виливалось на практиці, основні дефекти у плані, розроблялась система правильно організованого планування, що відповідало б даному виду виробництва.

При обстеженні НК РСІ вимагав, щоб план складався окремо для кожного цеху й агрегату, доводився до робочого місця і детально планувався у часі. Контрольні органи вимагали складати промплан з урахуванням максимальної пропускної спроможності, відображенням резервів і введенням технічних показників. У пропозиціях давалися рекомендації про сприйняття цього єдино правильного шляху ведення соціалістичного господарства.

При вивченні діяльності підприємств НК РСІ завжди звертав увагу на резерви, як на джерело ефективності суспільного виробництва. Обстеженням усіх галузей промисловості за перші два роки п'ятирічки були виявлені резерви перш за все по лінії використання кількості змін. Більшість механічних цехів працювало лише у дві зміни, котельні та ковальські цехи — часто в одну зміну. Ще значнішими були резерви по лінії підвищення коефіцієнта одночасності роботи станків. Так, внаслідок спостережень встановили, що навіть у першій зміні кількість працюючих станків не перевищувала 70%; у другій зміні їх зменшувалося до 40—30%. Не повністю використовувався і робочий час (коефіцієнт ущільненості робочого дня). Фотографування робочого дня показало, що завантаженість машинного парку і робітників досягала тільки 75%. При вивченні виробничих можливостей агрегатів було встановлено, що коефіцієнт їх використання часто знижувався до 20%².

Велика робота проводилась контрольними органами по раціоналізації технологічних процесів і організації виробництва. Як, наприклад, можна послатися на раціоналізацію технологічних процесів у металургії і важкому машинобудуванні. У металургії раціоналізація технологічних процесів відбувалась по лінії використання менш цінних матеріалів, дослідження режиму доменних печей, вивчення можливостей збільшити продуктивність агрегатів, по лінії паспортизації руд і т. д. Застосування винаходів і раціоналізаторських пропозицій у цій галузі дало можливість збільшити продуктивність агрегатів на 100%³. Централізація допоміжних служб на підприємствах важкого машинобудування давала річну економію 267 тис. крб.⁴, введення в дію електрозварювального цеху на миколаївському заводі ім. А. Марті економило 67 тис. крб. і т. д.⁵

У 1928—1932 рр. великого значення набуло масове винахідництво і раціоналізаторство, як найважливіші форми безпосередньої участі робітників у соціалістичній раціоналізації виробництва. З метою сприяння винахідництву і раціоналізації РНК СРСР 26 квітня 1928 р. видала постанову «О мероприятиях по содействию изобретательству»⁶.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 789, арк. 16.

² Там же.

³ Там же, арк. 18.

⁴ Там же, арк. 19.

⁵ Там же, спр. 776, арк. 20.

⁶ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, т. I, 1917—1928 гг., М., 1957, стор. 813—815.

Для регулювання робітничого винахідництва ВРНГ СРСР і ВЦРПС на початку 1929 р. прийняли положення про комісії сприяння фабрично-заводському винахідництву¹. Велику роль для дальшого розвитку винахідництва на Україні мала директива НК РСІ УРСР про плановість у винахідництві, ухвалена 11 травня 1929 р., та прийнята 14 серпня 1929 р. постановою колегії НК УРСР про створення спеціальних винахідницьких органів².

13 серпня 1929 р. на Україні розпочалась кампанія за перетворення винахідництва у постійну функцію підприємства. Впровадження запропонованих винаходів дало величезну економію. У 1927—1928 рр. вона складала 2 128 000 крб., а до 1930 р. — вже близько 3 950 000 крб.³. За роки першої п'ятирічки значно виросла і кількість винахідників. Про це свідчать дані табл. 2⁴.

Таблиця 2

Рік	Членів спілок винахідників
На 1 січня 1930 р. . .	4 000
На 1 січня 1931 р. . .	18 827
На 1 січня 1932 р. . .	79 000
На 1 липня 1932 р. . .	105 000

Обстежуючи стан винахідництва на Україні, НК РСІ широко залучав членів Української асоціації робітників-винахідників (УАРИВ). Представники окружних правлінь УАРИВ були введені до складу комісій окружних РСІ. Окружні правління УАРИВ за завданням окружних РСІ проводили обстеження стану винахідництва на окремих заводах. Для ознайомлення з роботою кращих винахідників НК РСІ разом з правлінням УАРИВ організовували екскурсії. Так, наприклад, 1929 року у Дніпропетровську була організована екскурсія в складі 54 чоловік на заводи Москви і Ленінграда. У Запоріжжі та Харкові практикувались екскурсії окремих винахідників⁵.

В зв'язку з цим ЦКК—РСІ, госпорганам і профспілковим організаціям удалось залучити до раціоналізаторської та винахідницької роботи широкий актив. Активна участь робітничих мас у раціоналізаторській роботі дала можливість до кінця п'ятирічки значно збільшити кількість раціоналізаторських пропозицій, від реалізації яких значно виросла економія. Так, кількість рацпропозицій із 54 120 в 1930 р. збільшилася до 188 815 у 1933 році. А економія від їх реалізації зросла з 60 млн. крб. у 1931 р. до 81,5 млн. крб. у 1932⁶.

Отже, навіть ці приклади, що далеко не повністю відбивають усі сторони діяльності ЦКК—РСІ в галузі раціоналізації виробництва, свідчать про величезне коло питань, які охоплювала діяльність органів контролю України з даної проблеми.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 776, арк. 20.

² Там же, арк. 29.

³ Там же, арк. 19.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 60, арк. 24.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 776, арк. 21.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 60, арк. 5.

ОВОЛОДІННЯ ТЕХНІКОЮ РОБІТНИЦЯМИ ПРОМИСЛОВОСТІ УРСР В РОКИ ПЕРШОЇ П'ЯТИРІЧКИ

Н. І. Гнедишева

Для того, щоб успішно виконати перший п'ятирічний план, треба було розв'язати проблему кадрів. У рішеннях XVI партійного з'їзду (1930 р.) підкреслювалась необхідність значно розширити і якісно поліпшити підготовку трудящих промисловості шляхом навчання на короткотермінових техкурсах, бригадного учнівства, а також поширення технічної пропаганди¹. У ці роки в промисловості і на будівництві значних масштабів набуває жіноча праця. Але вона використовувалася непродуктивно, особливо в провідних галузях виробництва. Більшість жінок не мали кваліфікації, виробничих навиків і працювали на підсобних роботах.

Підвищення технічної грамотності робітниць мало дуже важливе економічне значення. Без нього не можна було здійснювати масового залучення жінок до продуктивної праці. А це, як неодноразово підкреслював В. І. Ленін, одна з головних умов їх справжньої рівності². X з'їзд КП(б)У (листопад 1927 р.) у своїй постанові звертав увагу на необхідність навчити грамоті 5 млн. чоловік, в їх числі 3,5 млн. жінок³. Для боротьби з неписьменністю створюються спеціальні пункти, лікнепи. На підприємствах і будовах, у клубах і червоних кутках організуються недільні школи, проводяться місячники і огляди. Широко залучаються активісти, в тому числі жінки, особливо для індивідуального навчання сімейних робітниць.

В 1929 р. на Україні було видано Закон про обов'язкове навчання всіх неписьменних і залучення до цієї роботи на громадських началах вчителів, студентів, комсомольців⁴.

Для вирішення цієї проблеми партійні і профспілкові комітети заводських колективів Харкова виявляли неписьменних робітників і робітниць і організовували навчання їх грамоті. Готуючись до огляду ліквідації неписьменності трудящих партком заводу «Серп і молот» провів широку роз'яснювальну роботу, створив в усіх цехах організації товариства «Геть неписьменність», розгорнув соцзмагання між школами лікнепу за кращі показники в їх роботі. Щоб покращити навчання і відвідування, тут проводились агітсуди над прогульниками школи. Вжиті заходи дали хороші наслідки. В механічному цеху, наприклад, всі неписьменні робітники і робітниці вчилися⁵. Успішно велась боротьба з неписьменністю на канатному, велосипедному, ХПЗ і інших заводах.

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. III, К., 1954, стор. 44, 48.

² Див. В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 24.

³ КПУ в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій, К., 1958, стор. 423.

⁴ «Комунарка України», 1930, № 31, стор. 9.

⁵ «Молотарка», 21 квітня 1931 р.

Вже на кінець 1932 р. неписьменність трудящих в місті в основному була ліквідована.

Наполегливо вели боротьбу з неграмотністю робітниць партійні комітети Дніпропетровська, Донецька, Одеси. Так, на підприємствах Донецька в 1929 р. було створено 20 шкіл і пунктів по ліквідації неписьменності серед робітниць. В Одесі гуртки по навчанню грамоті сімейних робітниць створювались безпосередньо за місцем їх мешкання, діти в цей час перебували в дитячих кімнатах і на майданчиках¹.

Все це дуже допомагало трудівникам міста і села оволодівати соціалістичною культурою та знаннями.

На багатьох великих підприємствах України в 1932 р. переважна більшість робітниць були грамотними, про що свідчить табл. 1.

Таблиця 1

Заводи	Грамотних робітниць, %
ХТЗ	96
ХПЗ	93
„Серп і молот“	93,7
Суднобудівний (Миколаїв)	94
Ім. Жовтневої революції (Луганськ)	92,2 ²

В провідних галузях виробництва таких, як електротехнічна, авто-тракторна, сільгоспмашинобудування і інших грамотних робітниць було до 96%³.

Так створювалась основа для успішної підготовки кваліфікованих робітниць, дальшого їх культурно-технічного зростання, освоєння ними нової техніки. Головні форми і методи технічної підготовки жінок були вказані у Постанові ЦК ВКП(б) (1929 р.). «О работе среди работниц и крестьянок». В ній підкреслювалась необхідність підвищення технічної грамотності робітниць на курсах, у гуртках, шляхом індивідуально-бригадного учнівства. Плановим і господарчим органам СРСР і союзних республік пропонувалось забезпечити постійне зростання кількості робітниць в усіх ланках підготовки кваліфікованої робочої сили⁴. Успіх вирішення цієї проблеми залежав від організаторської, роз'яснювальної роботи місцевих партійних і громадських організацій.

На Україні в ці роки ставали до ладу багато нових і реконструйованих сучасних підприємств. Отже, підготовка кваліфікованих кадрів, в тому числі робітниць, для промисловості була першочерговим завданням. У багатьох постановах ЦК КП(б)У, ВУЦВК і РНК УРСР були визначені заходи по здійсненню широкого професійного навчання жінок, конкретні завдання галузям виробництва по їх технічній підготовці.

Однією з найбільш масових і оперативних форм виробництва навчання кадрів для промисловості і будівництва в той період були короткотермінові курси. На цих курсах під керівництвом досвідчених інструкторів учні освоювали найпростіші прийоми і навички певної кваліфікації. Разом з тим їх знайомили з основами матеріалознавства,

¹ «Комунарка України», 1931, № 15, стор. 14; № 30, стор. 15.

² «Профсоюзная перепись 1932-33 гг.», М., 1934, стор. 113, 117, 123.

³ Там же, стор. 117, 121, 127.

⁴ Інститут історії партії при ЦК КПУ, ф. 1, оп. 10, спр. 819, арк. 3.

розрахунків. Через 3—6 місяців їм присвоювали розряд, і вони направлялись на виробництво. Така форма підготовки робітниць широко вживалась у легкій промисловості.

На фабриці ім. Кутузова (Харків) у 1929 р. більшість некваліфікованих робітниць навчалася на курсах. Заняття відбувались по змінах, робітниці освоювали професії прядильниць і ткачих. Разом з тим їх знайомили з основами математики, креслення, техніки безпеки, а також суспільствознавства. Партійний і профспілковий комітети створили спеціальні цехові комісії для поліпшення контролю і керівництва масовим технічним навчанням¹.

Широко здійснювалась технічна підготовка робітниць на канатному заводі (Харків), на фабриках ім. Володарського (Дніпропетровськ), джутовій (Одеса) та інших. Тільки в текстильній і швейній галузях промисловості УРСР в 1929-30 рр. більше 14 тис. жінок, або 40% всіх учнів, закінчили курси². На початку тридцятих років, коли у виробництво приходять багато нових робітниць, курсове навчання набуває широкого розповсюдження. У 1929-30 рр. на курсах наркомату праці майже третину всіх учнів складали жінки³.

У 1931 р. партійна і профспілкова організації суднобудівного заводу (Миколаїв) створили широку сітку курсів, на яких навчалось 685 жінок, або майже 40% всіх робітниць підприємства⁴.

На харківському заводі «Серп і молот» подібні курси відвідувала 281 жінка, або четверта частина робітниць⁵.

Систематично навчались на курсах робітниці заводу ім. Ілліча (Маріуполь). Внаслідок цього у 1931 р. близько половини всіх робітниць (1785 чоловік, або 45%) працювало на кваліфікованих роботах⁶. З метою посилення уваги до технічного навчання на підприємствах за ініціативою партійних організацій проводились огляди жіночої праці, створювались бригади по контролю за їх професійною підготовкою. На Макіївському металургійному заводі в таких бригадах активно працювали такі робітниці, як Барикіна, Ульянова, Троц, Коляда та інші. Вони контролювали стан технічної підготовки підсобниць, викривали недоліки, вносили конкретні пропозиції щодо усунення⁷.

У 1931 р. збільшуються масштаби технічної підготовки робітниць для провідних галузей виробництва. На курсах по підготовці кваліфікованих кадрів для металообробної, хімічної промисловості навчалось 30% жінок від загальної кількості курсантів⁸. На курсах будівельників у 1931 р. було близько 18 тис. жінок, або 16% всіх учнів⁹.

Важливою формою масової технічної підготовки трудящих у тридцяті роки було шефство старих кадрових робітників над новими, індивідуально-бригадне учнівство. Така професійна підготовка забезпечувала широке використання внутрішніх можливостей для технічного навчання нового поповнення.

У липні 1931 р. на сторінках «Рабочей газеты» висвітлювався досвід роботи по навчанню нового поповнення на керченському заводі ім. Войкова. Тут набуло широкого розповсюдження шефство передо-

¹ «Кутузівка», 18 вересня 1929 р.

² «Комуніст», 15 лютого 1931 р.

³ Там же,

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 874, арк. 128.

⁵ «Комунарка України», 1931, № 8, стор. 10.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 874, арк. 127.

⁷ «Домна», 25 березня 1931 р.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 874, арк. 199, 329; спр. 1497, арк. 2, 37.

⁹ Там же, стор. 874, арк. 199.

вих робітників над новими виробничниками¹. Ця ініціатива знайшла активну підтримку у кадрових робітників на підприємствах і будівлях республіки. Значну кількість робітників, охоплених цим видом технічної підготовки, складали робітниці. Якщо в 1930 р. серед тих, хто навчався індивідуальним шляхом, робітниць було 25%, то в 1931 р. їх було 28%².

На Торецькому машинобудівному заводі велика роль в організації шефства належала комуністам. Кадровий строгальщик комуніст Бритиков навчив своєї спеціальності комсомолку Н. Маркс. Незабаром вона стала ударницею, значно перевиконувала свої зобов'язання, і в числі кращих була обрана делегатом на Вседонецький зліт ударників³.

На заводі ім. Ворошилова (Дніпропетровськ) кожна четверта робітниця під керівництвом досвідчених виробничників набувала технічних знань⁴. У 1931 р. на підприємствах легкої промисловості нове поповнення робітниць в основному також було охоплено цією формою виробничої підготовки. Індивідуальне бригадне учнівство робітниць набуває широкого розповсюдження і в провідних галузях виробництва. Третина всіх, що там навчалися, були жінки⁵.

В успішному оволодінні технікою провідне місце належало пропаганді технічних знань. На підприємствах та будівництві місцеві партійні, громадські організації проводили з новими кадрами лекції, бесіди про технологію виробництва, передовий виробничий досвід, про техніку безпеки та інші. Створюються гуртки, в яких робітники і робітниці під керівництвом досвідчених виробничників оволодівали необхідними технічними знаннями. На заводах ім. Петровського (Дніпропетровськ) в них навчалось близько 11% всіх робітниць, ім. Дзержинського — 13,2%, ХПЗ — 14%, ХЕМЗ — 11,4%⁶, тобто кожна сьома — десята робітниця оволодівала технічними знаннями в заводських гуртках.

Отже, відповіддю на заклик партії про боротьбу за оволодіння технікою було значне підвищення рівня кваліфікації жіночої праці у промисловості. Навіть в металургії, як відмічалось у Постанові РНК УРСР (1932 р.), питома вага кваліфікованих робітниць зросла з 5 до 13%⁷. Те, що робітниці оволодівали технічними знаннями, підвищувало їх роль у розвитку соцзмагання і ударництва, в раціоналізації, винахідництві, у боротьбі за дострокове виконання п'ятирічного плану.

Тільки на основі оволодіння технікою став можливим рух багатOVERSTATНИЦЬ. Молоді ткачихи канатного заводу (Харків) — тт. Москальова, Христоева, Нацина та інші при підтримці партійного комітету і профорганізації у травні 1929 р. виступили ініціаторами багатOVERSTATНОЇ роботи. Це дозволило в 2—3 рази підняти продуктивність праці. Їх досвід знайшов широку підтримку серед робітниць⁸. На панчішній фабриці передові робітниці товариші Ананченко, Курчевська, Вашкевич та інші перейшли на обслуговування по 15 машин⁹.

Цей рух знаходить своїх послідовників серед робітниць металообробних підприємств. На багатOVERSTATТНЕ обслуговування перейшли молоді робітниці гвинторізного цеху заводу «Червоний профінтерн»

¹ «Рабочая газета», 13 липня 1931 р.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 872, арк. 221.

³ Знатні люди Торецького заводу ім. Ворошилова. Дружківка, 1935, стор. 56.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 874, арк. 117.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 6, спр. 642, арк. 43; ф. 2605, оп. 3, спр. 876, арк. 30.

⁶ «Профсоюзная перепись 1932-33 гг.», стор. 165, 167, 174, 189.

⁷ «Комуніст», 8 березня 1932 р.

⁸ «Комуніст», 26 травня 1929 р.

⁹ «Кутузовіка», 18 і 30 вересня, 30 грудня 1930 р.

(Дніпропетровськ). За пропозицією комсомолки Подпанок впровадили метод обслуговування подвійного ряду верстатів. Внаслідок цього щомісячна економія в цеху досягла 2 тис. карбованців. Значно зросла продуктивність праці¹.

Отже, оволодівши технікою, робітниці могли активно приймати участь в удосконаленні виробничих процесів, у боротьбі за зниження собівартості, підвищення рентабельності виробництва. Після закінчення технічного навчання багато робітниць заводу ім. Жовтневої революції (Одеса) почали працювати на імпортному устаткуванні. Бала-новська, Болтенко, Сокутє та інші добились значного перевиконання своїх зустрічних планів. Відомим новатором виробництва була ударниця Староверова, яка своє зустрічне зобов'язання перевиконувала в 1,5—2 рази². На ХПЗ (Харків) робітниця комсомольської бригади «Діп» (догнати і перегнати) Р. Файн запропонувала замінити коштовний імпортний інструмент вітчизняним. Здійснення пропозиції комсомолки дало річну економію більше 4 тис. крб. (в валюті)³. Зростання технічної грамотності робітниць, освоєння ними техніки сприяло розвитку новаторства, руху за добровільне підвищення норм виробітку, зниження розцінок на операції, у боротьбі за світові рекорди в продуктивності праці. У листі ЦК ВКП(б) з нагоди завершення будівництва ХТЗ повідомлялося про велику роль жінок у спорудженні цього велетня.

Багато робітниць, оволодівши технічними знаннями, добивались високих показників у праці. Робітниця Косарева прийшла на будівлю з дитячого будинку. Тут вона здобула професію штукатура, очолила жіночу бригаду, яка в 2—2,5 рази перевиконувала змінне завдання. Мотористка Колеснікова здобула світові рекорди на виробництві бетону⁴.

Таких прикладів було багато на будівництві Дніпрогесу, Азовсталі та інших новобудовах п'ятирічки. Наполегливе оволодіння робітницями професійними навиками дозволило їм вносити свій вклад у боротьбу за технічний прогрес. З кожним роком зростає їх активність у русі раціоналізаторів і винахідників.

За пропозицією відкатниць шахти №1 Хрустальського управління Пінчукової, Риліної, Куркової та інших було впроваджено самоперекидувача. Це дозволило скоротити кількість робітників і одержати 6 тис. крб. річної економії. Робітниці Аненського шахтного управління тільки в 1929 р. внесли 173 пропозиції по удосконаленню процесів праці⁵. Ділові пропозиції вносили робітниці легкої промисловості. На Київській трикотажній фабриці 90 пропозицій робітниць, в тому числі про використання угарів, зміну технології проходження напівфабрикатів та інші, знайшли застосування у виробництві і дали значний економічний ефект. На Одеській джутовій фабриці вони запропонували змінити технологію сортування сировини, обробітку готової продукції і т. п., що також дало велику економію⁶. Характерно, що у 1931 р. у раціоналізаторський рух включаються робітниці підприємств важкої індустрії. На заводі ім. Дзержинського (Каменське) робітниці подали 107 рацпропозицій⁷.

¹ «Комунарка України», 1929, № 39, стор. 5.

² «Комунарка України», 1931, № 25, стор. 14.

³ «Агітатор», 1932, № 36, стор. 47.

⁴ «Комунарка України», 1931, № 37, стор. 6.

⁵ «Комунарка України», 1929, № 13, стор. 12, 13.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 4, спр. 2049, арк. 85.

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 876, арк. 23.

Жінки приймали активну участь у роботі виробничих нарад. Про це свідчать дані табл. 2 (за 1931 р. по деяких управліннях Донбасу).

Таблиця 2

Управління	Всього робіт- ниць	Брали участь в на- радах	Внесено рацпропо- зицій	Прийнято рацпропо- зицій
Чистяківське	2291	1362	118	115
Шварцівське	2768	1293	36	36
Свердловське	1462	485	71	71
Щегловське	1119	367	12	12 ¹

Близько половини робітниць брали участь у виробничих нарадах шахт. Ними було внесено 400 рацпропозицій, з яких майже 300 було прийнято ².

Робітниці беруть участь у винахідництві. В 1931 р. серед винахідників було більше ніж 700 жінок ³.

Одночасно з масовим залученням робітниць у виробництво, вживались рішучі заходи по створенню для них необхідних соціально-побутових умов. Розвиток дитячих установ, підприємств громадського харчування набувають у роки першої п'ятирічки небаченого розмаху.

Здійснення важливих заходів партії і уряду по підвищенню професійного рівня робітниць, їх технічних знань дозволило більшості з них трудитися творчо, по-господарському відноситись до удосконалення виробництва, добиватися рекордів у продуктивності праці.

¹ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 16, спр. 257, арк. 19.

² Там же.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 872, арк. 17.

ЗРОСТАННЯ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ УКРАЇНИ І ЗМІНИ У ЙОГО СКЛАДІ В РОКИ ДРУГОЇ П'ЯТИРІЧКИ

Н. М. Казанович

Вивчення історії робітничого класу СРСР, і зокрема України, має велике наукове, політичне і практичне значення. Робітничий клас нашої Батьківщини відіграв видатну роль в історії людства, побудувавши першу в світі соціалістичну державу. Борючись за перемогу соціалізму, пролетаріат нашої країни не тільки змінив сутність нашого суспільства і держави, але докорінно змінився сам: іншим став його кількісний склад, намітилися і визначилися його якісні зрушення, надзвичайно зросла його політична роль. Без вивчення характеру цих змін неможливо глибоко проаналізувати історію будівництва соціалізму в нашій країні, як без аналізу історії не можна зрозуміти сутність кількісних і якісних зрушень, що сталися в робітничому класі. Це положення закономірно виходить з того, що, з одного боку, кількісні і якісні зміни складу робітничого класу є одним з вирішальних чинників, які зумовили надзвичайні перемоги країни Рад, а з другого боку, ці зміни є наслідком перемог радянського народу у справі будівництва соціалізму. Автор статті, спираючись на архівні матеріали, статистичні дані і окремі приватні дослідження, ставить своїм завданням показати кількісні і якісні зміни у складі українського робітничого класу в один із найцікавіших періодів його історії — у період завершення соціалістичної реконструкції.

Український народ у роки першої п'ятирічки добився значних перемог. У 1932 р. валова продукція всієї промисловості Української РСР складала 242% проти рівня 1913 р., а валова продукція її великої промисловості в цей же час збільшилась порівняно з 1927—1928 рр. у 2,4 раза¹. За п'ятирічку на Україні було побудовано 400 великих промислових підприємств². Одночасно з розширенням існуючих видів виробництва починається організація і освоєння нових, поступово впроваджується новітня техніка. Зростання виробництва і випуск нової продукції відбувалися на зміцнілій виробничо-технічній базі: капіталовкладення у важку промисловість за роки першої п'ятирічки склали 4,7 млрд. крб.³ Все це спричинилось до того, що на кінець п'ятирічки на підприємствах важкої промисловості України працювало 455,7 тис. нових робітників⁴. Таким чином, у 1933 р. важка промисловість мала всього 831,3 тис. робітників⁵.

¹ Очерки развития народного хозяйства УССР. М., 1954, стор. 392.

² Розвиток народного господарства Української РСР. К., 1967, стор. 368.

³ Промисловість Радянської України за 40 років. К., 1957, стор. 51.

⁴ Підраховано автором — («Праця в УРСР». Статистичний збірник, К., 1937, стор. 126, 142, 149, 156, 162).

⁵ Підраховано автором, там же.

Основне господарче завдання другого п'ятирічного плану полягало в тому, щоб, опанувавши нову техніку і нові виробництва, завершити технічну реконструкцію усього народного господарства. Вирішити цю проблему можна було лише при умові високої технічної освіти робітничого класу.

За роки другої п'ятирічки кількість робітників і службовців, що були зайняті в народному господарстві СРСР, збільшилась з 24 227 тис. чол. в 1932 р. до 28 563 тис. у 1937 році¹. За цей же час чисельність робітників і службовців у народному господарстві України зросла з 4432 тис. до 4891 тис. чоловік². Кількісний склад робітничого класу України, зайнятий у важкій промисловості, збільшився з 867,3 тис. в 1932 р. до 936,1 тис. у 1936 р.³, що видно з табл. 1.

Таблиця 1⁴

	Роки				
	1932	1933	1934	1935	1936
Кількість робітників, які були зайняті у важкій промисловості України	867,3	831,3	828,4	889,4	936,1

Таким чином, на протязі п'ятиріччя робітничий клас України продовжував чисельно зростати⁵. Цьому сприяли високі темпи соціалістичної індустріалізації і політика Комуністичної партії, яка була спрямована на зміцнення соціальної бази диктатури пролетаріату. Комуністична партія завжди прагнула до максимального збільшення лав пролетаріату, бо це було необхідною умовою розвитку радянської індустрії, засобом розширення соціальної основи диктатури пролетаріату. В цілому за період першої п'ятирічки робітничий клас України збільшився на 455,7 тис. чоловік, у роки другої п'ятирічки, як свідчить табл. 1, — на 68,8 тис. Таким чином, абсолютне зростання чисельності робітників важкої промисловості у другій п'ятирічці було значно нижчим, ніж у першій. Це пояснюється передусім тим, що у роки другої п'ятирічки розширення виробництва і збільшення обсягу промислової продукції досягалося в основному за рахунок піднесення продуктивності праці. Цю думку підтверджують такі цифри: у першій п'ятирічці щорічно в народне господарство Союзу в середньому вливалось 2 362 тис. робітників і службовців, а в другій п'ятирічці — 238,6 тис.

¹ Труд в СССР. Статистический сборник. М., 1968, стор. 24.

² Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. К., 1957, стор. 385.

³ Підраховано автором, — «Праця в УРСР», стор. 128, 142, 149, 152, 162.

⁴ Таблиця складена автором за даними книги «Праця в УРСР».

⁵ Виняток складають 1933 і 1934 рр., коли кількість робітничого класу на Україні зменшилась. На наш погляд, це пояснюється перш за все тим, що 14 січня 1933 р. була ухвалена постанова РНК УРСР «Про розвантаження підприємств від зайвої робочої сили». Центральний Державний Архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (далі ЦДАЖР УРСР), ф. 806, оп. 1, од. зб. 608, арк. 25. Хоч загальне становище з робітничою силою на Україні залишалось важким і багато підприємств, особливо новобудови, відчували її дефіцит, внаслідок того, що до цього часу господарчі органи і органи праці ще недостатньо оволоділи технікою розподілу трудових ресурсів, контингент звільнених робітників не було своєчасно перекинуто на підприємства, що мали потребу в кадрах. До того ж становище ускладнювалось відсутністю житла.

чоловік¹. Тимчасом обсяг промислової продукції СРСР у 1937 р. в 2,2 раза перевищив рівень 1932 року².

У роки другої п'ятирічки значні зміни сталися в складі робітничого класу по категоріях. Розглянемо це на прикладі великої промисловості України³ (табл. 2).

Таблиця 2

Роки	Чисельність всього персоналу	В тому числі в % до всього персоналу			
		робітників (без учнів)	ІТП	службовців	молодшого об- слуговуючого персоналу
1933	1 438 591	73,4	5,9	7,6	5,3
1935	1 530 181	79,7	7,0	5,5	4,7
1936	1 628 700	82,3	7,2	5,5	4,9

Як свідчить таблиця, у роки другої п'ятирічки збільшилася питома вага промислово-виробничого персоналу на 8,9%. Одночасно технічна реконструкція значно підвищила питому вагу інженерно-технічних працівників. Це відбулося внаслідок зменшення питомої ваги службовців і молодшого обслуговуючого персоналу (перших — на 2,1%, других — на 0,4%). Ці зміни в розподілі персоналу великої промисловості по категоріях відбивали, з одного боку, велику господарчо-політичну роботу партії і народу по зміцненню соціальної основи диктатури пролетаріату (збільшення робітників), а з другого боку, вони свідчили про успішне вирішення питань по створенню радянської технічної інтелігенції (збільшення ІТП).

Для історичної науки становить інтерес галузевий розподіл робітників, тому що цей розподіл завжди пов'язаний з наявністю певних галузевих пропорцій у промисловості. В роки другої п'ятирічки особливо помітних змін у галузевих пропорціях промисловості не відбулось, і тому значних галузевих зрушень в розподілі робітників не спостерігалось. Підтвердженням цього є табл. 3 (в % до підсумку)⁴.

Таблиця 3

Галузі	Роки			
	1933	1934	1935	1936
Вугільна	35,9	36,5	32,0	30,1
Залізорудна	2,6	2,7	2,7	2,6
Хімічна	6,3	6,7	6,5	6,4
Металургійна	18,5	19,2	18,8	17,8
Машинобудівна	36,7	34,9	39,0	43,1

З таблиці видно, що на протязі всього п'ятиріччя машинобудування, як цього вимагали інтереси і цілі соціалізму, було провідною галуззю промисловості, і питома вага його неухильно підвищувалася

¹ Изменения в численности и составе советского рабочего класса. Сборник статей. М., 1961, стор. 219.

² Итоги выполнения II пятилетнего плана. М., 1939, стор. 19.

³ Таблиця складена автором за даними книг: Виконання народногосподарського плану УРСР за 9 місяців 1935 р. К., 1935 р., стор. 214. Виконання народногосподарського плану УРСР за 9 місяців 1936 р. К., 1936, стор. 367.

⁴ Таблиця складена автором на основі даних книги «Праця в УРСР», стор. 126, 142, 146, 149, 156, 162.

(кількість робітників у машинобудуванні України збільшилась за п'ятирічку на 6,4%).

Серйозних змін на протязі п'ятирічки зазнав професійно-кваліфікаційний склад робітничого класу. Реконструкція народного господарства поставила перед радянським народом невідкладне завдання — підвищення технічної освіти кадрів промисловості. Внаслідок величезного ентузіазму і прагнення робітничих мас до знань лише за два роки — 1936 і 1937 — курси технічного мінімуму і школи трудового досвіду на заводах і фабриках СРСР закінчили 7 млн. чоловік¹. Не останніми в лавах ентузіастів, борців за технічну освіту були українські робітники. Так, на 10 жовтня 1936 р. технічним навчанням на Україні було охоплено 72% загальної кількості робітників².

Завдяки велетенському розмаху технічного навчання різко підвищилась технічна освіта пролетаріату, зменшилась питома вага некваліфікованих робітників, значно збільшилась кількість робітників середньої кваліфікації як головного ядра працюючих на виробництві. Про масштаби й характер кваліфікаційних зрушень дають уяву плани завдання групи південних судобудівних заводів України (в % до підсумку), наведені в табл. 4³.

Таблиця 4

Категорії робітників за кваліфікацією	Роки					
	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Висококваліфіковані	11	11	8,3	8	7,7	7,5
Середньокваліфіковані	36	36	40	42	42,5	49,5
Напівкваліфіковані	40	40	40	40	40	40
Некваліфіковані	13	13	11,7	10	9,5	9

З таблиці видно, що найбільшу тенденцію до зростання виявляє група робітників середньої кваліфікації, до зменшення — група некваліфікованих робітників, деяку тенденцію до зменшення — група висококваліфікованих робітників. Останнє, на наш погляд, пояснюється тим, що технічна політика в роки другої п'ятирічки стояла на шляху розчленування комплексних технологічних процесів на складові частини і спрощення характеру складних робіт за допомогою їх автоматизації, що зменшувало потребу виробництва у висококваліфікованих робітниках-універсалах і зумовлювало в першу чергу необхідність збільшення групи робітників середньої кваліфікації. Відомо, що в цей період зростання кадрів значно відставало від розвитку техніки, що примусило Радянську державу піти по шляху форсованої підготовки робітничих кадрів. В цих умовах підготовка робітників вищої кваліфікації, звичайно, утруднювалась. По-друге, на нашу думку, тенденція до зменшення групи висококваліфікованих робітників була в деякій мірі відносною і сталася внаслідок проведеної в кінці першої — на початку другої п'ятирічки тарифної реформи, згідно з якою особливо підвищувалися вимоги до робітників вищої кваліфікації.

Істотні зміни у професійному складі пролетаріату промисловості полягали в появі нових спеціальностей, зв'язаних з впровадженням нової

¹ Б. Смехов. Рост и изменение состава рабочего класса в СССР.—Вопросы труда в СССР. М., 1958, стор. 27; М. Сонин, Б. Мирошниченко. Подбор и обучение рабочих кадров в промышленности. М., 1939, стор. 17.

² Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України (далі ПА ІІП ЦК КП України), ф. 1, оп. 13, спр. 489, арк. 6.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 806, оп. 1, од. зб. 2676, л. 8.

техніки, і в різкому збільшенні кількості робітників найважливіших професій. Так, за період з 1928 по 1937 рік кількість токарів в СРСР підвищилась більш ніж у 6 разів, інструментальників — у 12, пресувальників і штампувальників — в 6¹, машиністів — більш ніж у 4 рази, monterів і електромонтерів — в 4 рази².

Великий інтерес для характеристики робітничого класу становить аналіз його вікового та статевого складу. Комуністична партія завжди прагнула максимально залучити до промисловості молодь, що пояснюється перш за все великою мобільністю цього загону робітничого класу, його більш високим загальноосвітнім рівнем, тривалим «робочим» віком.

Кінець першої — початок другої п'ятирічки характеризуються процесом «омолодження» робітничого класу на Україні, про що свідчать такі дані: в 1932 р. кількість молоді у великій промисловості республіки складала 32,5% від усіх робітників, в 1933—1934 р. — 34,6%³. На кінець другої п'ятирічки процент молоді в промисловості починає поступово зменшуватися: так, в 1935 р. молодь складала 32,4% від загальної кількості робітників, а в 1936 р. — 29,5%⁴. Скорочення кількості молоді в промисловості у цей період випливало з об'єктивних умов соціалістичної дійсності і пояснювалось у першу чергу слідуючими причинами: по-перше, значним розширенням сфери середньої і вищої освіти (кількість учнів у середніх школах в цей період збільшилась в 7,6 рази)⁵, по-друге, вступом у «робочий» вік молоді 1917—1921 років народження, — періоду, який характеризувався низьким рівнем народжуваності.

Окрім молоді, приплив якої в промисловості у другому п'ятиріччі значно скоротився, джерелом поповнення робітничого класу були жінки. В 1930 р., відчуваючи значний недолік кадрів, Народний Комісаріат важкої промисловості за вказівкою ЦК ВКП(б) розробив чотирирічний план підготовки жіночих кадрів, який було виконано з випередженням на два роки на початок 1932 р. Внаслідок виконання цього плану обсяг жіночої праці в загальному трудовому балансі країни різко підвищився. У 1933 р. в народному господарстві СРСР було зайнято 6908 тис. жінок-робітниць і службовців, з них у великій промисловості — 2207 тис. (у процентному відношенні відповідно — 30,5; 34,5)⁶. На Україні цього ж року у великій промисловості працювали 337,3 тис. жінок⁷, що складало 23,5% від загальної кількості робітників⁸. Робітничий клас важкої промисловості України за роки другої п'ятирічки поповнили 36,1 тис. жінок-робітниць. Питома вага жінок у важкій промисловості підвищилась з 21,2% у 1932 р. до 22,6% в 1936 р.⁹.

Комуністична партія, борючись за широке застосування жіночої праці, не тільки сприяла поповненню необхідних робітничих кадрів, а й забезпечувала при цьому розв'язання цілої низки важливих політичних і господарчих завдань: по-перше, політичної проблеми рівноправності жінки з чоловіком, проблеми широкого звільнення жінки від

¹ М. Сонин, Б. Мирошніченко. Подбор и обучение рабочих кадров в промышленности. М., 1939, стор. 16.

² Г. Зеленко. Подготовка квалифицированной рабочей силы. Сборник статей. Вопросы труда в СССР. М., 1958, стор. 97.

³ Пролетаріат України від XI до XII з'їзду КП(б)У. К., 1934, стор. 6.

⁴ Виконання народногосподарського плану УРСР за 9 місяців 1936 р., стор. 309.

⁵ 18 съезд ВКП(б). Стенографический отчет. М., 1939, стор. 173.

⁶ Женищина в СССР. Статистический сборник. М., 1936, стор. 41.

⁷ Народне господарство УРСР. Статистичний збірник. К., 1936, стор. 420.

⁸ Підраховано автором, там же, стор. 396, 420.

⁹ Підраховано автором. Праця в УРСР, стор. 128, 144, 151, 157, 163.

домашнього рабства, без чого неможливе соціалістичне будівництво¹, по-друге, покращувався соціальний склад робітничого класу², по-третє, закріплювались кадри, зменшувалась плінність; по-четверте, підвищувався матеріальний рівень робітничої сім'ї.

Фактом великого політичного значення в роки другої п'ятирічки було підвищення питомої ваги українців у національному складі всього робітничого класу України. Так, в 1932 р. серед робітників промисловості українців нараховувалось 53,5%³, а в 1933 р. їх питома вага збільшилась до 56,1%⁴. Особливо великий процес зростання українських національних кадрів робітників спостерігався в Донбасі. У 1934 р. серед робітників Донбасу 60% складали українці⁵.

Таким чином, у період завершення соціалістичної реконструкції робітничий клас України зазнав великих кількісних і якісних змін. Ці роки характеризуються безперервним зростанням трудової і політичної активності пролетаріату, піднесенням його творчої ініціативи і самодіяльності. Комуністична партія успішно виховувала робітничий клас і всіх трудящих в дусі соціалістичного ставлення до праці, тому що лише в соціалістичному суспільстві «вперше після століть праці на чужих, підневільної роботи на експлуататорів, — писав Ленін, — з'являється можливість *роботи на себе*, і притому роботи, яка спирається на всі здобутки новітньої техніки і культури»⁶.

Основним показником нового соціалістичного ставлення робітників до праці, яскравим свідченням їх творчої активності і трудового ентузіазму був розвиток у роки другого п'ятиріччя руху новаторів виробництва. Лише 1934 року в промисловості і на транспорті України було близько 70% ударників⁷. 1935 рік дав небачений розмах ударництва. Почин О. Стаханова спричинився до могутнього всенародного руху за перекирвання старих технічних норм. Уже на початку 1936 р. старі технічні норми в промисловості УРСР було зламано: 40% робітників в усіх галузях промисловості України перевиконували їх більш ніж у півтора рази⁸. На кінець 1936 р. стахановцями на Україні були понад чверть робітників⁹. Таким чином, стахановський рух найбільш повно і яскраво виразив ті якісні зміни, що сталися в складі робітничого класу України за період другої п'ятирічки.

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 381, 382.

² Аналіз статистичних даних жіночої праці свідчить, що більшість жінок, які прийшли в роки другої п'ятирічки у промисловість, були жінками та дочками робітників. Наприклад, питома вага жінок і дочок шахтарів Донбасу збільшилась з 1932 р. по 1936 р. від 15,6 до 51,5% (Л. Яснопольський. Дослідження кам'яновугільної промисловості УРСР. — Народне господарство Радянської України. К., 1945, стор. 84).

³ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 413, арк. 37.

⁴ Там же, спр. 427, арк. 23.

⁵ Там же, ф. 1, оп. 63, спр. 207, арк. 176.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 364.

⁷ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 418, арк. 220.

⁸ Там же, спр. 489, арк. 7.

⁹ Статистический справочник ВЦСПС, М., вып. 1, 1938, стор. 51.

**ОРГАН КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ
ГАЗЕТА «МОРНІНГ СТАР» І ЇЇ РОЛЬ У БОРОТЬБІ АНГЛІЙСЬКИХ
ТРУДЯЩИХ ЗА МИР, ПРОТИ АГРЕСІЇ США У В'ЄТНАМІ**

В. О. Корнілова

Дві світові війни, розв'язані імперіалізмом, принесли людству багато горя і страждань. В. І. Ленін, виступаючи на IX Всеросійському з'їзді Рад у 1921 р., говорив: «Ми знаємо, ми надто добре знаємо, які нечувані лиха для робітників і селян несе з собою війна»¹. Тому боротьба проти розв'язання ядерної війни, за збереження і зміцнення миру стала одним із насущних питань сучасності, самою жагучою проблемою нашого часу — проблемою життя і смерті сотень мільйонів людей².

Важливість проблеми війни і миру робить дуже актуальним дослідження з цього приводу діяльності міжнародного робітничого класу на чолі з комуністичними партіями і також дослідження діяльності вірного помічника партії — комуністичної преси. Комуністична преса відіграє важливу роль у міжнародному робітничому русі, одночасно є дзеркалом його розвитку. В розвинених капіталістичних країнах вона вносить певний вклад у боротьбу за мир на сучасному етапі.

Великобританія — одна з найбільш розвинених капіталістичних країн, тут сконцентровано значні економічні, військові і політичні сили імперіалізму. Тому, як писав видатний діяч робітничого руху Великобританії Палм Датт, «мир і ядерне роззброєння є суттю всіх британських проблем, включаючи внутрішні економічні проблеми і соціалістичні цілі»³.

Вивчення ролі преси Комуністичної партії Великобританії у боротьбі за мир, проти загрози нової світової війни на сучасному етапі має велике політичне і наукове значення. За останні роки на цю тему видано багато цікавих монографій, статей, захищено ряд дисертацій, з питань боротьби робітничого класу і Комуністичної партії Великобританії за мир, проти загрози нової світової війни, але вони, в основному, охоплюють період до 1965 року⁴.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 118.

² Програмные документы борьбы за мир, демократию и социализм. М., Госполитиздат, 1961, стор. 54.

³ «Labour Monthly», October, 1960, p. 439.

⁴ И. И. Жигалов. Свежий ветер над Британией. Одесское книжное издательство, 1963; И. И. Жигалов. Прогрессивные силы Великобритании в борьбе за разоружение и мир (1956—1964). М., «Наука», 1965; И. И. Жигалов. Великобритания: народ и внешняя политика. М., «Наука», 1967; Н. А. Ерофеев. Закат Британской империи. М., «Мысль», 1967; И. И. Жигалов. Борьба в тред-юнионах Великобритании по вопросам войны и мира (1955—1964). — «Вопросы истории», 1966, № 1; И. И. Жигалов. Великобритания и «Общий рынок» (1961—1963). — «Вопросы истории», 1967, № 1; И. И. Жигалов. Рабочий класс и Коммунистическая партия Великобритании в борьбе за мир, против угрозы новой мировой войны (1956—1960).

Великий інтерес являє собою стаття І. І. Жигалова «Агресія США у В'єтнамі і Великобританія»¹, в якій показано боротьбу англійського народу проти американської агресії у В'єтнамі.

В даній статті автор дає загальну характеристику газети «Морнінг стар» — органу Комуністичної партії Великобританії — і робить спробу показати ту роль, яку відіграє ця газета у боротьбі англійських трудящих за мир, проти агресії США у В'єтнамі.

Діяльність «Морнінг стар» і її попередниці «Дейлі уоркер» нерозривно пов'язана з історією Комуністичної партії Великобританії. На сторінках цих газет відбилися всі успіхи і невдачі, помилки і радощі Компартії Великобританії, її героїчна боротьба за інтереси робітничого класу і всіх трудящих країни.

Розробляючи план створення марксистської партії в Росії, В. І. Ленін в роботі «Насущне питання» (1899) писав: «...Нашим насущним завданням є організація органу партії, який би правильно виходив і доставлявся»².

В. І. Ленін велику увагу приділяв створенню газети не лише в Росії, а і в інших країнах. У 1921 р. він радив англійському комуністові Томасу Беллу «почати видавати щоденну робітничу газету для робітничого класу»³. Англійські марксисты завжди пам'ятали цю пораду. Але перш ніж вона була запроваджена в життя (перший номер газети «Дейлі уоркер» вийшов 1 січня 1930 р.), довелося подолати великі труднощі і перешкоди.

Характеризуючи роль, яку відіграє газета, зокрема «Дейлі уоркер», у житті англійських трудящих, голова КПВ Гаррі Полліт у заключному слові на XXV з'їзді Комуністичної партії Великобританії у 1957 р.⁴ говорив: «Наша газета є для нас тим же, чим була «Іскра» для Леніна і більшовиків у підготовці шляху для соціалістичної революції у листопаді 1917 року»⁵.

Робітнича газета в Англії була створена для того, щоб відстоювати права бідних, допомагати робітникам у їх боротьбі проти панівних класів, за мир, проти війни, за єдність світового робітничого і комуністичного руху. Продовжила бойові традиції «Дейлі уоркер» газета «Морнінг стар», перший номер якої вийшов 25 квітня 1966 р.⁶

Великі надії покладали англійські трудящі на газету, в першій редакційній статті якої було написано, що це єдина щоденна газета, яка належить читачам⁷. Тут же була визначена роль газети як органу Комуністичної партії Великобританії, трудящих у боротьбі за об'єднання прогресивних сил країни. «В редакційних матеріалах, — писала газета, — ми виражаємо точку зору комуністів. У той же час ми надаємо трибуну для висловлення всіх істинно лівих поглядів. Наші сторінки відкриті для дискусій і полеміки, які покликані сприяти об'єд-

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. АОН при ЦК КПСС, М., 1964; А. Д. Чикваидзе. Борьба прогрессивных сил Англии против милитаризации страны (1957—1965). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. АОН при ЦК КПСС, М., 1966.

¹ І. І. Жигалов. Агрессия США во Вьетнаме и Великобритания. — «Вопросы истории», 1968, № 6.

² В. І. Ленін. Твори, т. 4, стор. 195.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 471.

⁴ XXV (Надзвичайний) з'їзд Комуністичної партії Великобританії відбувся 19—22 квітня 1957 р. в Лондоні.

⁵ XXV (Чрезвычайный) съезд Коммунистической партии Великобритании. М., Госполитиздат, 1958, стор. 101.

⁶ Редактором «Морнінг стар» залишився Джордж Метьюз, який у липні 1959 р. був обраний на пост редактора «Дейлі уоркер» і залишався на цій посаді до виходу останнього номера газети.

⁷ «Morning Star», April 25, 1968.

нанню різних лівих і прогресивних течій в Англії у боротьбі за «спільну мету»¹.

Член політичного комітету Виконкому КПВ, національний організатор партії Гордон Макленнан писав: «Широко визнана, як видатний зразок робітничої журналістики, «Морнінг стар» щоденно викладає, аналізує і коментує політичні події всередині країни та за рубежем»². Завідуючий відділом розповсюдження преси (газета «Морнінг стар») Брукс Білл у статті «За підвищення тиражу нашої газети» писав: «Рішення збільшити обсяг газети з чотирьох смуг до шести та переіменувати її з «Дейлі уоркер» в «Морнінг стар» було прийняте після того, як це питання всебічно обговорилося на сторінках газети читачами... Мета цих змін полягала в тому, щоб дати робітничому прогресивному рухові в Англії більш ефективну зброю у щоденній боротьбі за мир і соціалізм. За загальною думкою, що існує в робітничому рухові, «Морнінг стар» виконує цю роль успішно»³.

Газета неухильно підтримувала боротьбу колоніальних народів проти імперіалізму і завжди розповідала англійським робітникам правду про Радянський Союз, про життя пригноблених у капіталістичних країнах, вірно висвітлювала питання міжнародної політики, виконуючи, таким чином, заповіт Леніна про те, що газета повинна бути не тільки колективним пропагандистом і колективним агітатором, але також і колективним організатором⁴.

Визначаючи роль газети як органу Комуністичної партії Великобританії, московський кореспондент «Морнінг стар» Пітер Темпест у 1966 р. писав, що «рушійна сила газети в усіх її планах і діях — це комуністична партія»⁵, тому газета на своїх сторінках пропагує основні положення партії, записані в програмі «Шлях Британії до соціалізму»: мир і дружба з усіма народами, національна незалежність британського народу і всіх народів Британської імперії, народна демократія — шлях до соціалізму.

Виходячи з програмних положень, КПВ веде боротьбу проти загрози нової світової війни, проти підтримки урядом Вільсона агресії США у В'єтнамі, і ця боротьба червоною ниткою проходить через кожен номер газети «Морнінг стар». На своїх сторінках газета друкує рішення з'їздів КПВ, описує мітинги і демонстрації, які проводить Компартія проти підтримки урядом Великобританії агресивної політики США у В'єтнамі.

У листопаді 1967 р. вона писала, що ХХХ з'їзд КПВ закликав весь народ Англії поставити вимогу урядові, щоб він відмежувався від війни, яку ведуть США у В'єтнамі, і виступив би з вимогою негайного і беззастережного припинення бомбардування ДРВ, виводу із В'єтнаму військ США і їх союзників, дотримання Женевської угоди і надання в'єтнамському народові права самому вирішувати свою долю⁶.

Кожного року газета багато місця приділяє традиційним Олдермастонським походам (Олдермастон — науково-дослідний ядерний центр, розташований у 80 км на захід від Лондона, де була створена англійська атомна бомба), які, починаючи з 1958 р., проводять англійські учасники руху за ядерне роззброєння і мир. 25 березня 1967 р. в одній із статей газета писала, що підготовка до Олдермастонського

¹ «Morning Star», April 25, 1968.

² «Проблемы мира и социализма», 1967, № 2, стор. 76.

³ Там же, стор. 83—84.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 5, стор. 10.

⁵ «Советская печать», 1966, № 6, стор. 56.

⁶ «Morning Star», November 27, 1967.

походу, який був проведений 24 березня, почалася ще в січні 1967 року. У перших лавах демонстрантів був Джек Уоддіс — член політичного комітету Комуністичної партії Великобританії. Учасники демонстрації несли лозунги: «Припиніть війну у В'єтнамі!», «Вільсон, засуди бомбардування цивільного населення у В'єтнамі!», «Вільсон, підтримай У Тана, а не Джонсона!».

Спершу в поході брало участь біля тисячі чоловік. Закінчився похід мітингом 27 березня, на якому були присутніми 15 тис. чоловік¹.

4 березня 1968 р. газета «Морнінг стар» сповістила своїх читачів про трьохтисячну демонстрацію в Лондоні проти війни у В'єтнамі біля американського посольства. Демонстрація проходила під лозунгами: «Руки геть від В'єтнаму!», «Вільсон, припини підтримку агресії США у В'єтнамі!», «Янки, забирайтесь додому!»². Повідомлення про підготовку цієї демонстрації друкувалося в газеті за 27 лютого 1968 р.³, а приурочена демонстрація була до святкування з нагоди 38-ї річниці заснування газети «Морнінг стар». На святковому мітингу виступив Генеральний секретар Комуністичної партії Великобританії Джон Голлан, який брав участь у демонстрації і був у складі делегації, що вручила послання проти агресії США у В'єтнамі від демонстрантів американському послу в Англії.

У квітні 1968 р., описуючи Олдермастонський похід, газета відзначила, що на заключному мітингу на Трафальгарській площі були присутніми 25 тис. чоловік. Демонстранти несли лозунги: «Руки геть від В'єтнаму!», «Американські війська, забирайтесь із В'єтнаму!», «Вільсон, припини підтримку агресії США у В'єтнамі»⁴.

Майже в кожному номері газета вміщує фотографії жертв війни у В'єтнамі. Описуючи жахи, яких зазнав народ В'єтнаму, газета англійських комуністів звертається до кожного чесного англійця з проханням направити в Комітет медичної допомоги пожертвування для В'єтнаму. Вона закликає кожного стати донором, щоб допомогти тим, хто страждає у В'єтнамі від напалмових, розривних та інших бомб.

У числі донорів газета називає письменника Джеймса Олдріджа⁵, майже всіх членів лондонського комітету комсомолу⁶.

Проникаючи всюди, де трудяться робітники, — на заводи і шахти, на фабрики і будови, — орган Комуністичної партії Великобританії газета «Морнінг стар» допомагає англійському пролетаріатові усвідомити свою роль і повірити у свої сили, допомагає перетворенню в життя програми КПВ.

Ще 1963 року редактор «Дейлі уоркер» Джордж Метьюз писав: «Протягом всієї нашої історії ми виступали за дружбу між народами Радянського Союзу і Великобританії»⁷.

У 1967 р. він характеризував свою газету так: «Без «Морнінг стар» англійські робітники не знали б того, що роблять їх друзі-робіт-

¹ «Morning Star», March 25, 27, 28, 1967.

² «Morning Star», March 4, 1968.

³ «Morning Star», February 27, 1968.

⁴ «Morning Star», April 16, 1968.

⁵ «Morning Star», March 14, 1967.

⁶ И. И. Жигалов. Агрессия США во Вьетнаме и Великобритания. — «Вопросы истории», 1968, № 6, стор. 74.

⁷ Джордж Метьюз. «Daily Worker», 10000 номер газеты «Дейли уоркер» — это история борьбы английских коммунистов за мир, демократию, социализм. — «За рубежом», № 48, 30 листопада, 1963.

ники в інших країнах»¹. І газета завжди подає детальний матеріал про життя робітників у інших країнах.

В боротьбі за мир комуністи Радянського Союзу і Великобританії мають спільну мету. Про це пише Джон Голлан — Генеральний секретар Комуністичної партії Великобританії у своїй книзі «Комуністи Великобританії в боротьбі за соціалізм», нещодавно перекладеній на російську мову: «...Широка мета прогресивного руху у Великобританії і мета першої країни соціалізму — Радянського Союзу з приводу війни і миру збігаються»².

Радянський народ вірить, що ці слова будуть девізом у стосунках між двома партіями і двома народами навіки.

Короткий аналіз ролі газети «Морнінг стар» в боротьбі за мир, проти агресії США у В'єтнамі дозволяє зробити деякі висновки.

Характерною рисою сучасної Великобританії є зростаюче незадоволення всієї громадськості агресією США у В'єтнамі. З найбільш послідовних позицій у питанні боротьби за мир виступає Комуністична партія Великобританії і її орган газета «Морнінг стар».

Комуністична преса — це дзеркало міжнародного робітничого руху, тому треба, щоб завжди це дзеркало давало вірне відображення подій на світовій арені і у своїй країні.

Але, на превеликий жаль, газета, очолювана комуністом Джорджем Метьюзом, не змогла вірно оцінити політику Радянського Союзу в серпні 1968 року, спрямовану на подання допомоги братському чехословацькому народові з приводу захисту соціалістичних завоювань. Як сповіщала газета «Правда» 4 вересня 1968 року, в Англії не знайшлося жодної газети, яка б розповіла народу правду про те, що відбулося в Чехословаччині³.

«Морнінг стар» друкувала чимало матеріалів про Чехословаччину, включаючи офіційні радянські документи і заяви ТАРС. Але про становище в Чехословаччині розповідалось, головним чином, з повідомлень агентства Рейтер та інших буржуазних джерел. Газета опублікувала карикатуру на радянських танкістів, яку один з читачів «Морнінг стар» назвав у своєму листі «ганебною»⁴.

Кожна комуністична партія у специфічних умовах, в яких їй доводиться боротися, несе повну відповідальність за свою політику перед робітничим класом і усіма трудящими своєї країни.

В той же час кожна партія усвідомлює свою міжнародну відповідальність за збереження миру.

¹ «Журналіст», 1967, № 6, стор. 15.

² Джон Голлан. Комуністи Великобританії в боротьбі за соціалізм. М., «Прогрес», 1968, стор. 7.

³ «Правда», 4 вересня 1968 р.

⁴ «Правда», 16 вересня 1968 р.

ПРИЙОМ У ПАРТІЮ — НАЙВАЖЛИВІШЕ ДЖЕРЕЛО ЗМІЦНЕННЯ ПАРТОРГАНІЗАЦІЙ

(За матеріалами парторганізацій Харківської області 1962 — 1965 рр.)

Г. К. Морозов

Сила, авторитет і вплив партії залежать від кожного комуніста. Тому партії не байдуже, хто поповнює її лави. КПРС приймає до своїх лав не всіх бажаючих, а тих, хто має заслуги перед колективом і суспільством. Головне те, як ця людина зарекомендувала себе в праці, навчанні, побуті, громадсько-політичній роботі, який внесок її у створення матеріально-технічної бази комунізму. Ось чому XXII з'їзд КПРС, виходячи з конкретних історичних обставин нового етапу розвитку партії, вніс важливе доповнення до ленінського формулювання першого параграфу Статуту партії, який визначає, хто може бути членом КПРС. Крім виконання інших обов'язків, вступаючи в партію мусить брати активну участь у будівництві комунізму.

Створюючи марксистську партію в Росії, В. І. Ленін приділяв дуже багато уваги питанню членства в партії, вів боротьбу за чистоту партійних лав. Він указував: «Краще, щоб десять тих, що працюють, не називали себе членами партії (справжні працівники за чинами не ганяються!), ніж щоб один базіка мав право і можливість бути членом партії. Ось принцип, який мені здається незаперечним...»¹.

Кращі люди, яких прийнято до партії, зміцнюють лави партійних організацій. Первинні партійні організації, які добре поставили роботу по відбору в партію, стають не тільки кількісно більшими, а й примножують свої сили, бойовитість, сприяють тіснішому зв'язку партії з позапартійними масами, успішніше розв'язують завдання господарського і культурного будівництва.

Для зміцнення первинних партійних організацій важливим є прийом у партію нових членів. На багатьох прикладах можна бачити, що нечисленні партійні організації з великим напруженням виконують свою роль. В останній час нечисленними партійними організаціями прийнято вважати ті, що налічують до 15 членів партії і не обирають партійного бюро.

За станом на 1 січня 1962 р. в Харківській обласній партійній організації було 3528 первинних партійних організацій, в тому числі таких, що мали до 15 комуністів, — 1354. На промислових підприємствах нечисленних партійних організацій налічувалося 172, в організаціях транспорту — 77, на підприємствах зв'язку — 25, будівництва — 45, у радгоспах — 20, колгоспах — 30². Період між XXII і XXIII з'їздами КПРС характеризується активною роботою по зміцненню парторганізацій заводів, фабрик, колгоспів і радгоспів.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 446.

² Архів Харківського обкому КП України, ф. 2, оп. 117, спр. 79, арк. 52.

Партійні організації, приймаючи нових членів, повинні суворо дотримуватися вказівок В. І. Леніна, який у роботі «Держава робітників і партійний тиждень» зазначав: «Підуть у партію тільки щирі прихильники комунізму, тільки сумлінно віддані робітничій державі, тільки чесні трудівники, тільки справжні представники пригноблених при капіталізмі мас.

Тільки таких членів партії нам і треба.

Не для реклами, а для серйозної роботи потрібні нам нові члени партії. Їх ми кличемо в партію. Трудящим ми відкриваємо широко її двері»¹.

Кількість робітників, що їх прийнято у кандидати, в процентному відношенні постійно зростала. Якщо в 1962 р. в кандидати партії було прийнято 44,8% загальної кількості прийнятих, то в 1963 р. — 48,7%, а в 1964 р. ця цифра зросла до 51,9%. Щороку до лав партії вступає дедалі більше робітників промисловості, транспорту, зв'язку і будівництва. В 1964 р. представників цієї категорії у партії в порівнянні з 1962 р. збільшилось на 1304 чоловіка. Робітників же радгоспів у 1963 р. було прийнято менше, ніж у 1962 році.

Незважаючи на зростання загального числа прийнятих у кандидати партії, кількість колгоспників серед них зменшилась з 1159 чоловік у 1962 р. до 829 у 1963 р. (з 21,5 до 12,7%). У 1964 р. було прийнято 1276 колгоспників, що становило 16,5% всіх прийнятих у партію.

Найбільше вступали до лав партії у місті Харкові. Так, у 1962 р. первинні парторганізації Орджонікідзевського району прийняли в кандидати КПРС всього — 419, Комінтернівського — 416, Московського — 365, Ленінського — 365, Держинського — 178, Червонозаводського — 272, Київського — 286 чоловік.

Значно більше, ніж в інших, прийнято в кандидати партії робітників у Комінтернівському районі — 286, або 68,8% загального числа прийнятих, у Орджонікідзевському — відповідно 285 робітників, або 68,0%².

Орджонікідзевський, Комінтернівський, Московський, Ленінський райони протягом кількох років нагромадили позитивний досвід роботи по прийому в партію. В цих районах більшість первинних партійних організацій, райкоми партії систематично, глибоко вивчають питання про нове поповнення лав партії. Велика, різнобічна робота проводиться з передовиками виробництва, комсомолом. Партію в основному поповнюють представники провідних галузей народного господарства. Первинні парторганізації часто проводять відкриті партійні збори за участю широких кіл безпартійних, які залучаються до активної громадської діяльності. Відзначаючи позитивну роботу по прийому в партію в чотирьох районах м. Харкова, слід зупинитися на діяльності Орджонікідзевської парторганізації, де за 1962—1965 рр. в числі прийнятих у кандидати партії робітники становлять 65,5%, та Комінтернівському — 69,0%. Майже всі вони працюють на підприємствах промисловості, транспорту, зв'язку і будівництва. З загальної кількості прийнятих у кандидати партії службовців менше $\frac{1}{3}$, а понад $\frac{2}{3}$ — робітники. Більшість службовців належить до інженерно-технічних працівників та інших категорій фахівців народного господарства і культури.

В сільському господарстві Харківщини має перевагу колгоспне виробництво, тому серед прийнятих у партію колгоспники посідають

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 45.

² Архів Харківського обкому партії, ф. 2, оп. 117, спр. 85, арк. 192, 182, 188, 186, 178, 184, 180, 183, 193.

провідне місце. Наприклад, за 1962 рік прийнято в кандидати партії 1159 колгоспників і лише 243 робітники радгоспів¹.

У деяких сільських районах колгоспники серед прийнятих у партію становлять 50% і більше. Так, у 1962 р. в Сахновщинському районі кандидатами партії став 81 колгоспник (66,4% числа прийнятих), у Валківському — 63 (52,9%), в Красноградському — 61 (53,0%), Краснокутському — 58 (52,3%) загальної кількості прийнятих у кандидати партії.

За 1962 рік з 1159 прийнятих у партію колгоспників 740 було прийнято з числа зайнятих на роботах у рільництві, овочівництві, садівництві, серед них 37 фахівців сільського господарства та 536 механізаторів. Прийнято 220 колгоспників, які працюють у тваринництві, в тому числі 17 спеціалістів сільського господарства і 5 механізаторів.

Із наведених цифр видно, що у рільництві працюють майже $\frac{3}{4}$ прийнятих у кандидати партії, а в тваринництві — лише $\frac{1}{4}$ загальної кількості прийнятих. Показово, що 72,4% прийнятих з числа рільників складають механізатори, тоді як у тваринництві вони становлять тільки 2,2%².

Аналіз даних по Красноградському, Лозівському, Сахновщинському, Вовчанському, Ізюмському районах показує, що не кількісна, а якісна сторона справи звертає на себе головну увагу. В цих районах різне співвідношення прийнятих у партію робітників і колгоспників як в абсолютних цифрах, так і в процентах. Це пояснюється економічними умовами районів. Так, Лозівський район має порівняно розвинену промисловість з наявністю вузлової залізничної станції та підприємств залізничного транспорту. Саме тому тут кандидатами КПРС стало 53 робітники, або 44,9% з числа всіх прийнятих. Колгоспники становлять меншу питому вагу.

З Лозівським районом межує Сахновщинський, специфічний сільський район, де майже зовсім немає промисловості і колгоспне виробництво переважає над радгоспним. Невипадково, що в цьому районі прийнято в кандидати партії за 1962 рік 81 колгоспника, або 66,4% загальної кількості прийнятих.

Характерним для перелічених районів є те, що робітники і колгоспники становлять основне ядро, переважну більшість прийнятих в партію. Особливо це стосується Вовчанського району, де робітники і колгоспники становлять 81,0% прийнятих, в Красноградському — 80,0%. В цих районах серед прийнятих до партії службовців провідне місце посідають інженерно-технічні працівники, агрономи, лікарі, вчителі та інші спеціалісти. Так, у всіх п'яти районах прийнято у кандидати партії 148 службовців, з них 108 чоловік, або 72,9% — спеціалісти народного господарства і культури.

Кандидатський стаж, вперше встановлений у грудні 1919 року на VIII партійній конференції, є заходом, що оберігає партію від випадкових елементів. Кандидатський стаж тоді встановлювався для робітників і селян строком на два місяці, для інших категорій трудящих — не менше шести місяців.

В. І. Ленін, надаючи важливого значення кандидатському стажу, в своїй роботі «Про умови прийому нових членів до партії» у березні 1922 р. писав: «необхідно: 1) збільшити всі кандидатські стажі; 2) визначити з особливо детальними подробицями, в чому повинно полягати дійсне проходження кандидатського стажу, які повинні бути

¹ Архів Харківського обкому партії, ф. 2, оп. 117, спр. 85, арк. 128.

² Там же, арк. 236, 206, 224, 226, 128.

конкретні і практичні умови перевірки того, що кандидатський стаж дійсно проходить, а не лишається пустою формальністю...»¹.

Параграф 14 другого розділу діючого зараз Статуту КПРС так обґрунтовує необхідність проходження кандидатського стажу: «Вступаючи в партію проходять кандидатський стаж, необхідний для того, щоб глибше ознайомитися з Програмою і Статутом КПРС і підготуватися до вступу в члени партії. Партійна організація повинна допомогти кандидатові підготуватися до вступу в члени КПРС і перевірити його особисті якості»².

Дуже важливу роль в роботі з кандидатами в члени КПРС відіграють первинні партійні організації, які покликані повсякденно і глибоко вникати в роботу з молодими комуністами. Комуністи об'єднуються в первинні організації, головним чином, за виробничою ознакою. Ніхто не знає вступаючого до партії краще, ніж колектив, в якому він працює. Первинні парторганізації заводу, фабрики, колгоспу, радгоспу мають повну можливість постійно спостерігати роботу вступаючого у члени КПРС, допомагати йому розвивати політичну і трудову активність. Адже поряд працюють комуністи, що дали рекомендацію для вступу в партію. Правильно роблять також парторганізації, які справу про прийом в КПРС попередньо розглядають на відкритих зборах комуністів партійної групи, цехової парторганізації і на партійному бюро. Така практика дозволяє всебічно вивчити вступаючого в партію і не припустити помилки в цій важливій справі.

Виконуючи рішення секретаріату ЦК КПРС від 20 липня 1965 р. «Про серйозні недоліки в роботі Харківської обласної партійної організації по прийому в партію і вихованню молодих комуністів»³, багато партійних організацій підприємств, транспорту, будівництва, колгоспів і радгоспів області підвищили вимоги до вступаючих у партію. Поліпшився якісний склад кандидатів у члени КПРС. У 1965 р. на Харківщині в числі прийнятих у кандидати партії було 2722 робітники, або 48,7% всіх прийнятих, 802 колгоспники — 14,3%, 2033 службовці, в тому числі 1602 інженерно-технічних працівники, або 78,6% прийнятих службовців. Цього ж року серед колгоспників, що їх прийнято кандидатами у члени КПРС, 478 — робітники рільництва, 161 працювали у тваринництві, з них 367 механізаторів і 70 спеціалістів сільського господарства⁴.

Партійні організації Харківщини провадять різносторонню цікаву роботу з кандидатами партії. В 1965 р. в Жовтневому, Дзержинському, Лозівському, Вовчанському районах пройшли збори і вечори молодих комуністів. На зборах виступали старі члени партії, керівні партійні працівники, вчені, новатори і передовики виробництва. Наприклад, в Дзержинському районі партійний комітет облвиконкому провів цікаву зустріч з членом КПРС з 1917 р. Іваном Яковичем Мельохіним, який під час громадянської війни боровся з контрреволюцією на Далекому Сході. Цікава бесіда залишила незабутнє враження. На цій зустрічі І. Я. Мельохін подарував кожному учасникові вечора свою книгу «Таежними тропами»⁵.

На зборах молодих комуністів Жовтневого району з цікавими спогадами виступав колишній депутат Петроградської Ради робітни-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 220.

² Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Політвидав України, Київ, 1966, стор. 195.

³ Партійная жизнь, 1965, № 15, стор. 24.

⁴ Поточний архів Харківського обкому партії. Дані про прийом у партію за 1965 рік.

⁵ Поточний архів парткому Харківського облвиконкому. Матеріали про роботу з молодими комуністами за 1965 рік.

чих селянських і солдатських депутатів, член КПРС з 1917 року Герасим Савич Зос¹.

І. Я. Мельохін і Г. С. Зос особисто зустрічалися з В. І. Леніним, були учасниками Жовтневої революції 1917 року і промадяньської війни, пройшли велику життєву школу. Тому їх виступи мали величезне виховне значення.

Змістовну роботу з молодими комуністами провадить Орджонікідзевський райком партії (перший секретар Ю. О. Бондар). На заводах цього району — тракторному ім. Орджонікідзе (секретар парткому П. О. Сазонов), підшипниковому (секретар парткому І. П. Троян), «Електроважмаш» ім. В. І. Леніна (секретар парткому К. І. Гордєєв), «Південкабель» (секретар партбюро В. Г. Воронько) та інших працюють школи молодих комуністів. В них головна увага приділяється глибокому вивченню Програми і Статуту КПРС. Перед слухачами виступають учасники Великої Жовтневої соціалістичної революції і Великої Вітчизняної війни. Часто читаються лекції, проводяться бесіди. Наприклад, молоді комуністи підшипникового заводу в 1965 р. прослухали такі лекції і бесіди: «Організаційна будова партії», «Права і обов'язки комуніста», «Авангардна роль комуніста у боротьбі по створенню матеріально-технічної бази комунізму» і інші².

У первинній партійній організації радгоспу ім. Паризької Комуні Зацепилівського району великого значення надають роботі з молодими комуністами. Парторганізація цього радгоспу невелика — 39 комуністів, половина з них прийнята в партію після 1956 року, а 11 чоловік — за 1963—1965 роки.

У 1965 р. кандидатами у члени КПРС стали доярка І. Е. Коваленко і завідувачий гаражем І. Я. Буря, а у попередньому, 1964 р. у члени КПРС прийняті шофери В. М. Чумак і І. А. Нікітін. Всі молоді комуністи мають партійні доручення, навчаються в мережі партійної освіти, беруть активну участь у підготовці партійних зборів, виступають на них, вносять пропозиції. Партійне бюро регулярно проводить з молодими комуністами заняття по вивченню Статуту і Програми КПРС. У парторганізації є чотири кандидати в члени КПРС, які закріплені за досвідченими членами КПРС. Старші товариші подають постійну товариську допомогу кандидатам у члени КПРС, розвивають їх політичну і трудову активність, допомагають готуватися до вступу в члени КПРС³.

Слід відзначити позитивне значення §16 Статуту КПРС, де записані нові вимоги про проходження кандидатського стажу. Парторганізації повинні тепер своєчасно ставити питання про прийом кандидатів у члени КПРС. Якщо за час проходження стажу кандидат не виявив себе гідним цього звання, то його після відповідних рішень вважають вибулим з кандидатів у члени КПРС.

До введення цього параграфу, в Харківській обласній парторганізації нараховувалась велика кількість кандидатів партії, які протягом декількох років не вступали в члени КПРС. Так на 1 січня 1941 р. в обласній парторганізації було на обліку 46 334 члени КПРС і 21 683 кандидати партії, в тому числі по м. Харкову відповідно — 30 926

¹ Поточний архів Жовтневого райкому партії м. Харкова. Довідка про роботу з молодими комуністами.

² Поточний архів Орджонікідзевського райкому партії. Матеріали про роботу з молодими комуністами району.

³ Поточний архів первинної парторганізації радгоспу ім. Паризької Комуні Зацепилівського району. Дані про роботу з молодими комуністами.

і 13 151, по сільських районах — 15 408 членів КПРС і 8532 кандидати партії¹.

У 1965 р. на Харківщині кандидати у члени КПРС становили лише 5,3% до загальної кількості комуністів, тоді як за станом на 1 січня 1941 р. їх налічувалось 31,8%, тобто на одного кандидата партії було тільки два члени КПРС. Тепер вже на кожного кандидата партії припадало сімнадцять членів КПРС. Як бачимо, сил для виховання молодих комуністів достатньо. Серед них є досвідчені члени КПРС, які пройшли школу мужності і гартування в період Великої Вітчизняної війни, багато Героїв Соціалістичної Праці. Важливе й інше. Треба, щоб ця робота в кожній парторганізації була правильно поставлена і організована. Індивідуальна робота з кандидатами партії — головний метод у вихованні молодих комуністів. Повсякденне залучення їх до активної громадської роботи, надання конкретних партійних доручень, дійсний контроль за їх навчанням в мережі партійної освіти дають найбільшу користь у цій справі. В середньому кожна партійна організація області має по два кандидати партії. Це зовсім небагато для того, щоб первинні парторганізації налагодили роботу з кожним окремо кандидатом партії.

Так, Ізюмський міськком партії і первинні парторганізації цього району охопили партійними дорученнями майже всіх кандидатів партії. Кожному молодому комуністові знайшлась цікава громадська робота. Багато з них беруть активну участь у роботі народного контролю, обрані до профспілкових комітетів, працюють агітаторами, в народних дружинах по охороні громадського порядку².

Окремо слід зупинитися на питанні прийому до партії комсомольців, які відіграють дуже важливу роль в виробничому і громадському житті промислових підприємств, будов, колгоспів, радгоспів, організацій культури і побутового обслуговування. Комсомол на ділі є активний помічник і резерв партії. На Харківщині протягом 1962—1965 рр. стали кандидатами партії 36,9% загальної кількості всіх прийнятих — комсомольці. Практичний досвід підтверджує, що головна сила комсомольських організацій полягає в партійному керівництві ними. В Красноградському і Сахновщинському районах більшість первинних партійних організацій турбується про комсомол. Тут багато комуністів беруть участь у комсомольських зборах, постійно займаються вихованням молоді, допомагають комсомольцям стати передовиками виробництва. Первинні парторганізації колгоспів та радгоспів приймають кращих, передових комсомольців у члени КПРС. Так, партійна організація колгоспу ім. Чкалова Сахновщинського району (секретар парткому т. Джуган) систематично поповнює свої ряди за рахунок кращих передовиків-виробничників. Тільки в 1964—1965 рр. прийнято кандидатами в члени КПРС п'ять комсомольців. Тут комсомол постійно відчуває партійне керівництво і батьківську допомогу комуністів. Тому комсомольська організація цього колгоспу працює з вогником, більшість її членів проявляють політичну і трудову активність. У 1965 р. у колгоспі було створено дві комсомольсько-молодіжні ланки по вирощуванню кукурудзи, сояшника, цукрового буряка з мінімальними затратами праці. На заклик парторганізації 34 комсомольці пішли працювати в тваринництво.

Комсомолец Н. І. Нагорний призначений завідувачим фермою бригади № 2, О. М. Радченко став доярком. Комсомолка А. І. Солодов-

¹ Архів Харківського обкому партії. ф. 2, оп. 62, спр. 135, арк. 135, 63, 65.

² Поточний архів Ізюмського міськкому партії. Матеріали про партійні доручення комуністам.

ник нашої в 1965 р. майже по 2800 кг молока від кожної закріпленої за нею корови. В колгоспі 79 комсомольців мають середню освіту. Комсомольська організація постійно поповнює ряди первинної партійної організації¹.

Значну роботу по вихованню молодих комуністів проводять первинні парторганізації Харківського району.

У квітні 1965 р. відбувся пленум Харківського райкому партії, присвячений темі: «Коли ти комуніст, то як ти виправдуєш своє високе звання». Рішення пленуму активно обговорювалось на партзборах первинних партійних організацій району. Робота, що проводиться з молодими комуністами, підвищує їх активність, а первинні партійні організації стають бойовитішими і життєдіяльнішими².

У ряді первинних партійних організацій району добре поставлена робота з безпартійним активом, часто проводяться відкриті партійні збори, де безпартійні не лише присутні, але й беруть участь в обговоренні різних питань. Безпартійні товариші беруть активну участь і в громадсько-політичному житті району. Наприклад, у радгоспі «Перемога» 20 чоловік працюють у народному контролі, 16 — агітаторами, 5 — лекторами, 18 обрано депутатами сільської Ради. Радгоспна парторганізація за рахунок цих активістів — передовиків виробництва поповнює свої лави. Кількість комуністів після XXII з'їзду КПРС в цій парторганізації збільшилась з 38 до 60 чоловік³.

Таким чином, кожна партійна організація має величезні можливості творчої, активної роботи по вихованню молодих комуністів.

За чотири роки після XXII з'їзду КПРС, Харківська обласна партійна організація збільшилась, партійні організації зміцніли, стали бойовими та життєдіяльними. Значно менше стало невеликих партійних організацій. Зросла кількість цехових парторганізацій та партійних груп.

В 1965 р. на кожну первинну партійну організацію промислового підприємства припадало в середньому 101 комуніст, транспорту — 55, будівельну — 28, колгоспну — 36, радгоспну — 54 комуністи. Прийом до лав КПРС нових комуністів є одним з найважливіших джерел зміцнення первинних партійних організацій.

¹ Поточний архів первинної партійної організації колгоспу ім. Чкалова Сахновщинського району. Матеріали партійного керівництва комсомолом.

² Поточний архів Харківського райкому партії. Матеріали роботи з молодими комуністами.

³ Поточний архів первинної партійної організації радгоспу «Перемога» Харківського району. Дані про роботу з безпартійним активом у радгоспі.

